

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA FILOZOFIE**

Diplomová práce

2010

Věda, principy a dialektika v Aristotelově díle

Science, Principles and Dialectic in Aristotle

Jakub Ráliš

Vedoucí práce: **Mgr. Pavel Hobza, PhD.**

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem níže předloženou práci vypracoval samostatně. Veškeré texty a publikace, které mi sloužily jako zdroj informací a inspirace, uvádím v seznamu použité literatury.

V Olomouci 26. 6. 2010

Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Pavlu Hobzovi, PhD. za vstřícnost, výdrž a obětavost při vedení této práce a také za poskytnutí nepřehledného množství rad a relevantní literatury.

Obsah

Úvod	7
------------	---

I. Aristotelova věda

I.1. *Epistémé*

I.1.1. Dělení vědy <i>Met.</i> 1025 b25	11
I.1.2. Platónské dvojí dělení a vliv platonismu	15
I.1.3. Tradiční přístup k problematice věd	18
I.1.4. Shrnutí problematiky dělení věd	19
I.1.5. Aristoteles a literární forma	20

I.2. *Apodeixis*

I.2.1. <i>Apodeiktikos syllogismos</i>	22
I.2.2. Předmět <i>Druhých analytik</i>	23
I.2.3. Premisy a jejich vlastnosti	26
I.2.4. Absence sylogistiky	28

I.3. *Apodeixis* jako pedagogická metoda

I.3.1. Etymologický rozbor	30
I.3.2. <i>Apodeiktická</i> pedagogická metoda	31
I.3.3. Argumenty proti <i>apodeixis</i> jako vědecké metodě	32

II. Dialektika a první principy

II.1. Archai 34

II.1.1. Co jsou to principy? 36

II.1.2. *Archai* vs. *Axioma* 38

II.1.3. *Empeiria a nús* 41

II.2 Dialektika

II.2.1. Význam termínu *Endoxa* 43

II.2.2. *Endoxa* v interpretaci Hamlyna a Smithe 45

II.3 Použití a typy dialektiky

II.3.1. Gymnastická/elenchická dialektika 48

II.3.2. Peirastická dialektika 49

II.3.3. Filosofická dialektika 50

II.3.4. Dialektika a rétorika 52

II. 4 Dialektika, *empeiria* a první principy

II.4.1. Od vjemů k *endoxa* 54

II.4.2. Zpracování *endoxa* a jejich pravdivost 57

II.4.3. Dialektika jako metoda zkoumání či pomocná metoda vědy60

III. Závěr62-67

Úvod

Jedním z největších problémů aristotelského bádání je zjevný rozpor Aristotelovy teorie a praxe. Aristoteles nám především v *Prvních analytikách* předkládá vysoce formalizovanou metodu logického bádání. Jedná se o sylogismus, důležitý a zásadní přínos Aristotela do dějin logiky a myšlení. Sylogistická metoda byla neuvěřitelně vlivným konceptem až do 20. století. Obrovským paradoxem souvisejícím se sylogistikou, který zaměstnává interprety Aristotela, je právě rozpor teorie a praxe. Samotnou sylogistickou metodu totiž není možné kdekoliv v Aristotelově díle identifikovat a nalézt. Aristoteles jednoduše sylogistiku, v tradičním slova smyslu, při svém filosofickém bádání nepoužívá. Tato Aristotelova zdánlivě vědecká metoda absentuje v celém jeho díle natolik, že pokud by se nám nedochovala například část *Organonu*, kde je popsána, neměli bychom jedinou indicii, že tento postup vyvinul právě Aristoteles.

Problém je zásadní především proto, že Aristoteles ve svém filosofickém díle směřuje k získávání vědění a odkrývání pravdy. Právě sylogistický postup měl být Aristotelovou vědeckou metodou na této cestě. Složitá však není situace pouze kolem absence dané metody v Aristotelově praxi, ale i funkce a postupy metody samotné. Problémy spojené s prvními principy, jejich získávání jsou neméně komplikované a významné.

Až do 20 století se velká část výkladu Aristoteles točila kolem snahy smířit tyto zjevné rozpory. Interpreti se snažili Aristotelův postup, především v *Metafyzice*, reinterpretovat či opravit tak, aby na něj mohla být aplikována sylogistická metoda. Na konci 19. století, když sylogismus ztratil svůj vliv v logice a matematice začala naštěstí pomalu ztrácet půdu i na pozici Aristotelovy metody. Na její místo se postupně dostává dialektika, avšak mnoho interpretací z druhé poloviny 20. století sklouzává k podobně extrémnímu výkladu a manipulaci Aristotela, pouze nyní ve jménu dialektiky. V 90. letech se objevuje nový proud, který kritizuje horlivé přijímání dialektiky (nebo sylogistiky) a zdůrazňuje potřebu věrnosti Aristotelově textu a dílu jako komplexnímu celku.

Je zjevné, že takto složitou problematiku není možné řešit nějakým definitivním způsobem a v této práci si podobnou ambici tudíž ani klást nemůžeme. Pokusíme se spíše o otevřený přístup k tématu metody bez před-porozumění a snahy vytvářet interpretační konstrukce, které by měli za úkol podpírat nějakou naši další interpretaci.

Budeme se snažit nejdříve problém Aristotelovy metodologie vědy a cesty k prvním principům objektivně představit a nahlédnou, abychom v zápětí mohli alespoň částečně nabídnout možné řešení na smíření Aristotelovy praxe a teorie, funkci dialektiky a *apodeiktického sylogismu*. Částečně budeme kopírovat interpretaci Aristotela tak, jak ji zastává jeden z největších badatelů v oboru antické filosofie Jonathan Barnes, z části se bude jednat o vlastní přístup k řešení dané problematiky.

Nahlédneme tento velmi složitý problém Aristotelova díla z několika stran. Nejdříve si definujeme, co je podle Aristotela věda a vědění, okolo kterých se celé naše téma soustředí. Rozdělíme si, spolu s Aristotelem, vědu na kategorie a podkategorie a na tomto tématu si ukážeme vnitřní nekonzistence některých Aristotelových tezí a vliv platonského myšlení na pozdní Aristotelovy koncepty. Velkou roli v této fázi bude hrát také uvědomění si literární formy Aristotelova díla a její charakteristika jako celku. Dále podrobně prozkoumáme a přehodnotíme postavení a fungování samotné sylogistické metody z *Prvních analytik*. Poté co přijmeme *apodeiktický sylogismus* jako Aristotelovu pedagogickou metodu, přesuneme se k základům tohoto konceptu, prvním principům. V rámci tématu prvních principů nutně blíže popíšeme dialektiku, která s nimi neoddělitelně souvisí. Budeme se soustředit především na zdánlivě protichůdné popisy z *Topiků* a *Druhých analytik*, které Aristotele předkládá jako cestu k prvním principům. Při důkladnějším pohledu zjistíme, že právě v tomto zdánlivém rozporu a v kombinaci tezí, které nám Aristoteles ohledně prvních principů předkládá, je pravděpodobně skryta cesta k řešení celé problematiky. V celém procesu pro nás bude důležitá nejen dialektika, ale také Aristotelovy *endoxa* a empirická cesta k nim. Představíme tak postupně směsici tradičních interpretací, jakousi střední cestu, založenou především na snaze přijímat bezpodmínečně text, který nám Aristoteles zanechal.

Na závěr se pokusíme velmi stručně ilustrovat použití námi nastíněné metody ve Fyzice a alespoň nesměle naznačit způsob jak by bylo možné celkověji smířit Aristotelovu teorii a praxi

I. Aristotelova věda

I.1. *Epistémé*

Ve starém Řecku bylo používáno mnoho různých slov pro pojem vědění/poznání. Vědění bylo v Řecku významově spjato se slovy dovednost, schopnost, poznání a především vidění. Namátkou můžeme zmínit například ἡ δρεῖτη, εἴδημα, γνωρίζω. Jeden termín se od ostatních však liší a u Aristotela zaujímá nezastupitelnou roli. Jedná se o podstatné jméno *epistémé* (*epistemai*). *Epistémé* je odvozeno od slovesa *epistamai*, které má v původním smyslu stejně široký význam¹ (poznat, dovést, umět, vědět).

V běžném smyslu by se slovo *epistémé* mohlo překládat jako vědění, ale pro filosofické účely se obvykle, ať v domácí či zahraniční literatuře, používá překlad slova *epistémé* jako věda. Jak uvidíme v druhé části této kapitoly, už sám tento termín můžeme považovat za kontroverzní. Aristoteles toto slovo používá ve specifickém významu a na rozdíl od ostatních termínů poměrně konzistentně. Nepoužívá ho pro jakékoliv vědění a poznání v obecném slova smyslu, ale pro poznání, které je jasným způsobem děleno a je nám **předáváno** určitým formalizovaným postupem.

Podobné významové objasnění je nutné, jelikož právě překlad termínu *epistémé* jako „věda/vědecké poznání“ může jednoduše svádět k chybnému chápání celého Aristotelova konceptu a k určitému anachronickému před-porozumění, které implikuje slovo věda ve svém moderním významu. Ačkoliv se dále budeme opírat například o teze J. D. Evanse², podle něhož je jedním z největších přínosů Aristotela pro dějiny myšlení rozdělení poznání na různé druhy a možnost vědecké specializace, nemá Aristotelův termín *epistémé* s moderní vědou zhola nic společného.

Pokud za moderní vědu považujeme jistý soubor poznání dosahovaný standardními postupy a metodologií, mohli bychom považovat existenci formální

¹Liddell - Scott:

A. *acquaintance with a matter, understanding, skill*, as in archem.

2. . *professional skill*: hence, *profession*, II. . generally, *knowledge*, 2. . *scientific knowledge, science*, opp. δόξα, Pl.R.477b sq., Hp.Lex4, Pl.Pl.301b, *Arist.APo.88b30, EN1139b18*: coupled with ἐμπειρία and τέχνη.

² Evans 1969 a také viz kapitola III.

struktury a metodologie za jediné styčné body. Aristotelova *epistémé* je také věděním určitého jasně definovaného typu (jak uvidíme níže) s poměrně podrobně popsanou a formalizovanou metodologií. Zde však v podstatě veškerá podobnost s moderní vědou končí.

Aristotelova koncepce vědeckého poznání - a především jeho metodologie - je naprosto ústředním problémem výkladu a je rovněž klíčová pro pochopení celého Aristotelova díla. Veškeré problémy spjaté s touto problematikou jsou předmětem zásadních neshod mezi interprety Aristotelova díla. Jak už bylo naznačeno v úvodu, všechna témata, která budou rozebírána v dalších kapitolách této práce, se nějak vyrovnávají s problémy Aristotelova „vědeckého poznání“.

Většina problémů, které se tohoto tématu týkají (počínajíc rozdělením vědy na oddíly a pododdíly, jak je můžeme najít v *Metafyzice*, přes postup k prvním principům až po samotnou metodu vědeckého důkazu), rozhodně není předmětem konsenzu mezi aristotelskými badateli. Většina z nich se navíc od interpretace Aristotelovy metodologie teprve propracovává k celkovému pochopení Aristotelova díla. Naše práce však nemá ambice spory v interpretacích navždy rozsoudit či vyřešit. Pokusíme se představit tradiční interpretace Aristotelovy „vědy“ a její metodologie a zároveň nastínit zásadní problémy, které s těmito přístupy souvisejí. Dále prozkoumáme některé dnes již tradiční a uznávané postupy řešení některých těchto problémů. Budeme se ale pokoušet tyto interpretační přístupy zasadit do širšího kontextu celého Aristotelova díla. Díky tomuto postupu se nám objeví jasné kontury Aristotelovy metodologie a základy myšlenek s ní související, ve zdánlivě změní tezí a tvrzení v jeho díle - od *Topik*, *Druhých analytik*, přes *Fyziku* až po *Metafyziku*.

Za zmínku rovněž stojí, že stejně jako ostatní oblasti Aristotelova díla se i oblast zkoumání jeho metodologie opírala o tradiční interpretaci, jejíž základy byly položeny už v raném středověku a která přetrvávala až do 50. let 20. století. Do popředí zájmu interpretů se téma znovu dostalo v 60. a 70. letech díky VII. a VIII. *Symposiu Aristoteliku*, jejichž tématem byla Aristotelova metodologie a dialektika.

I. 1.1. Dělení vědy *Met.* 1025 b25.

V této části se budeme zabývat nejobecnějším rozdělením „věd“, jak se vyskytuje v Aristotelově *Fyzice* a *Metafyzice*; definování „vědecké metody“ a formy „věd“ záměrně ponecháme do další části kapitoly, jelikož se jedná o téma složité a nejasné. Aristoteles ve známé pasáži *Metafyziky* VI, 1, 1025 b25. píše:

„ὄστε εἰ πᾶσα διάνοια ἢ πρακτικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ θεωρητικὴ, ἢ φυσικὴ θεωρητικὴ τις ἄν εἴη, ἀλλὰ θεωρητικὴ περὶ τοιοῦτον ὃν ὁ ἐστιδυνατὸν κινεῖσθαι, καὶ περὶ οὐσίαν τῆν κατὰ τὸν λόγον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡς οὐ χωριστῆν μόνον.“³

Toto je nejzákladnější dělení Aristotelových věd. V Aristotelově díle a u většiny interpretů tudíž můžeme nalézt následující rozdělení vědy na tři oddíly:⁴

- a) teoretické,
- b) praktické,
- c) produktivní.

Aristoteles toto dělení zmiňuje na více místech svého díla, nejen v *Metafyzice*.⁵ Každý z oddílů Aristotelovy vědy směřuje k jinému účelu. I samotná podstata věd a obsah tohoto termínu ve starém Řecku jsou dvojznačné.⁶

³ V této práci budu povětšinou používat anglické překlady z Revised Oxford Translation, jelikož Křížův český překlad považuji často za zkreslující původní význam textu. Proto pro delší pasáže uvádím v poznámkách překlad právě anglický, který považuji za věrnější originálu a odrážející původní strukturu textu. V situaci kdy je Křížův překlad věrný (především u krátkých citací) používám edici Rezek 2008. Překlad W. D. Ross 1996 (I), str. 1619: „Therefore, if all thought is either practical or productive or theoretical, physics must be a theoretical science, but it will theorize about such being as admits of being moved, and about substance-as-defined for the most part only as not separable from matter.“

⁴ Srov. Ross (1924), str. 13-15; *Blackwell Companion to Aristotle* (2005), David Keyt, str. 31-35.

⁵ *Metafyzika* IV, 2; VII,7; *Fyzika* II,7.

⁶ Viz Burnyeat 1981, str. 95.

- a) Teoretická věda se snaží získat vědění pro vědění samotné, tedy pravdu o tom „co jest“, ať už jde o oblasti fyziky, geometrie, astronomie, biologie či prvního hybatele (viz dále).
- b) Vědy praktické užívají vědění jako návod či průvodce v konání a jednání. Jedná se tedy o etiku, rétoriku apod.
- c) Vědy produktivní potřebují a využívají vědění k tomu, aby mohlo být vytvořeno něco krásného či užitečného. Pod vědy produktivní proto jasně řadíme například stavebnictví, malířství, umění, truhlářství atd.

Tato prvotní klasifikace věd je víceméně nekomplikovaná, alespoň vzhledem k našemu tématu. Je ovšem důležité toto jednoduché dělení držet v mysli, protože bude zásadním výchozím bodem pro další pochopení problému „univerzální vědy-ontologie“⁷ a v průběhu dějin filosofie rozvinutého specifického dělení metafyziky na takzvanou metafyziku *specialis* a *generalis*.⁸

Velké problémy však nastávají v okamžiku, kdy přejdeme ke klasifikaci věd teoretických (a). Texty, ve kterých se Aristoteles zabývá tímto dělením, jsou na první pohled nejednoznačné a někdy se zdá, že si dokonce protiřečí. V tradiční interpretaci, která byla založena už Alexandrem z Afrodisiady, jsou teoretické vědy (a) děleny takto:

- a) i. fyzika - φυσική,
- ii. matematika/astronomie - μαθηματική,
- iii. teologie/první věda - θεολογική.

Jádrem našeho zájmu a zkoumání v této části bude problematika funkce a obsahu podkategorie ii. (matematika/astronomie). Způsoby označování druhé podkategorie (matematika - astronomie) jsou pro náš účel v tuto chvíli zaměnitelné a v literatuře se běžně vyskytují; i Aristoteles je často - nejspíše záměrně - zaměňuje.

⁷ Viz kapitola III.1.

⁸ Viz například. Guthrie, vol. 6, str. 172.

Pořadí věd v triadickém dělení, respektive jejich status ve vztahu k ostatním je, jak uvidíme, pro velkou část interpretů zásadní.⁹ Je možné hned na úvod říci, že ve všech přístupech bude teologie/první filosofie, co se týče obecnosti, přirozeně nadřazena ostatním podskupinám teoretické vědy. Právě pořadí a domnělá “ontologická” pozice sub-kategorií jsou jádrem problematiky sub-klasifikace teoretických věd. Jasně se nám na tomto problému ukáže vliv platónského myšlení a Akademie na Aristotelovy koncepty nejen v rané fázi jeho díla.

Podobné tři podkategorie teoretické vědy můžeme najít hned na několika místech Aristotelova díla. Nejdříve v první kapitole VI. knihy *Metafyziky* (*Met. VI, 1, 1026a*), kde Aristoteles popisuje teoretické vědy například takto:

ὅτι μὲν οὐκ ἐν τῇ φυσικῇ θεωρητικῇ ἐστὶ φανερὸν ἔκ τούτων: ἀλλ' ἔστι καὶ ἡ μαθηματικὴ θεωρητικὴ: ἀλλ' εἰ ἀκίνητων καὶ χωριστῶν ἐστὶ, νῦν νᾶ δὴλον, ὅτι μέντοι ἔνια μαθήματα ἢ ἀκίνητα καὶ ἢ χωριστὰ [10] θεωρεῖ, δῆλον. εἰ δέ τί ἐστιν ἄϊδιον καὶ ἀκίνητον καὶ χωριστόν, φανερὸν ὅτι θεωρητικῆς τὸ γινῶναι, οὐ μέντοι φυσικῆς γε (περὶ κινήτων γὰρ τινῶν ἡ φυσικὴ) οὐδὲ μαθηματικῆς, ἀλλὰ προτέρας ἀμφοῖν. ἡ μὲν γὰρ φυσικὴ περὶ χωριστὰ μὲν ἀλλ' οὐκ ἀκίνητα, τῆς δὲ μαθηματικῆς ἔνια [15] περὶ ἀκίνητα μὲν οὐ χωριστὰ δὲ ἴσως ἀλλ' ὡς ἐν ὕλη: ἡ δὲ πρώτη καὶ περὶ χωριστὰ καὶ ἀκίνητα. ἀνάγκη δὲ πάντα μὲν τὰ αἴτια ἴδια εἶναι, μάλιστα δὲ ταῦτα: ταῦτα γὰρ αἴτια τοῖς φανεροῖς τῶν θεῶν. ὥστε τρεῖς εἰς φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματικὴ, φυσικὴ, θεολογικὴ.¹⁰

Vidíme tu tedy přesně takové dělení teoretických věd, jak jsme si ho schematizovali výše. Další podobné dělení můžeme najít ve spise *Metafyzika XI, 7, 1064b1-5* (srov. dále *Eth.*

⁹ Viz kapitola I. 3.2.

¹⁰Překlad W.D. Ross, 1996, str. 1624.: „Obviously it is the province of a speculative science to discover whether a thing is eternal and immutable and separable from matter; not, however, of physics (since physics deals with mutable objects) nor of mathematics, but of a science prior to both. For physics deals with things which exist separately but are not immutable; and some branches of mathematics deal with things which are immutable, but presumably not separable, but present in matter; but the primary science treats of things which are both separable and immutable. Now all causes must be eternal, but these especially; since they are the causes of what is visible of things divine. Hence there will be three speculative philosophies: mathematics, physics, and theology.

Nik. VI, 9, 1142a17-18 nebo *Fyz.* II, 2, 193b22-36). V této pasáži se nám však už pojetí matematiky lehce posouvá především na základě „ontologické hodnoty“ jejího předmětu:

δῆλον τοίνυν ὅτι τρία γένη τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν ἔστι, φυσική, μαθηματική, θεολογική. βέλτιστον μὲν οὐ τὸ τῶν θεωρητικῶν γένος, τούτων δ' αὐτῶν ἡ τελευταία λεχθεῖσα: περὶ τὸ τιμιώτατον [5] γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων, βελτίων δὲ καὶ χείρων ἐκάστη λέγεται κατὰ τὸ οἰκεῖον ἐπιστητόν. ἀπορήσειε δ' ἄν τις πότερόν ποτε τῆν τοῦ ὄντος ἢ ὅν ἐπιστήμην καθόλου δεῖθεῖναι ἢ οὐ. ¹¹

Jedna z nejzajímavějších pasáží je dále z *Fyziky* II, 7, 198a29-31:

...οὐδ' ἀρχὴν κινήσεως κινεῖ, ἀλλ' ἀκίνητα ὄντα· διὸ τρεῖς αἱ πραγματεῖαι, ἡ μὲν περὶ ἀκινήτων, ἡ δὲ περὶ κινουμένων μὲν ἀφθάρτων δέ, ἡ δὲ περὶ τὰ φθαρτά. ¹²

Zde se musíme zastavit. Aristoteles totiž dosazuje k prostřednímu stupni značně odlišný kontext, který odpovídá dělení z XII. knihy *Metafyziky*, kde je tímto stupněm astronomie. Tímto postupem v podstatě naborává a posouvá celý koncept matematiky jako ontologického mezistupně ve schématu trvání a pohybování. Srovnajme si další pasáž s podobným vyzněním v *Metafyzice* XII, 1, 1069a30:

οὐσίαι δὲ τρεῖς, μία μὲν αἰσθητή ἢ ἡ μὲν ἀἴδιος ἢ δὲ φθαρτή, ἡν πάντες ὁμολογοῦσιν, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα [ἢ δ' ἀἴδιος] ἢ ἡ δὲ ἀνάγκη τὰ στοιχεῖα λαβεῖν, εἴτε ἔν τε πολλὰ: ἄλλη δὲ ἀκίνητος, καὶ ταύτην φασὶ τινες εἰναχωριστήν, οἱ μὲν εἰς δύο διαίρουσιν, [

¹¹Překlad W.D. Ross 1996 (1), str. 1680: Evidently, then, there are three kinds of speculative science: physics, mathematics, and theology. The highest class of science is the speculative, and of the speculative sciences themselves the highest is the last named, because it deals with the most important side of reality; and each science is reckoned higher or lower in accordance with the object of its study.“

¹²Překlad R. P. Hardie and R. K. Gaye 1996, str. 338: „Hence there are three branches of study, one of things which are incapable of motion, the second of things in motion, but indestructible, the third of destructible things.“

35] οἱ δὲ εἰς μίαν φύσιν τιθέντες τὰ εἶδη καὶ τὰ μαθηματικά, οἱ δὲ τὰ μαθηματικὰ μόνον τούτων. ἔκειναι μὲν δὴ φυσικῶς¹³

Vidíme zde na první pohled podobné trojí dělení, ale popis druhé z pod-kategorií odpovídá právě spíše astronomickým tělesům, která jsou v „pohybu, ale nezanikají“. Je na první pohled zjevné, že referování o tomto tématu je sporné i uvnitř samotné *Metafyziky*, kde se střídá popis tří kategorií založených na ontologické hodnotě předmětů s matematikou jako mezním stupněm s pojetím založeným na pohybu a trvání, do kterého mnohem více zapadá astronomie. Tato pasáž by jistě mohla být odmítnuta pomocí pseudo-interpretacího přístupu, který by zdůraznil vývoj Aristotela a danou pasáž *Fyziky* odmítl jako ranější (v porovnání s *Metafyzikou*). Takový extrémní přístup, i případné jiné „vývojové námitky“, však můžeme přímo a bez větších potíží odmítnout. Samotná *Metafyzika* nám totiž poskytuje dostatečné množství textové opory pro vznesení daného problému inkonsistence a nejasnosti dělení teoretického vědění. Jak jsme viděli, nesrovnalosti se vyskytují v popisech, které se nacházejí dokonce v jediné kapitole *Metafyziky*. Při započtení zmínek k tématu v ostatních Aristotelových pracích se stává celý problém ještě složitějším.

I.1.2. Platónské dvojí dělení a vliv platonismu

Schéma pohyb-trvání¹⁴:

- i. trvá a nepohybuje se,
- ii. trvá a pohybuje se,

¹³ Překlad W. D. Ross 1996 (1), str. 1626. : „Now there are three kinds of substance. One is **sensible** (and may be either eternal or perishable; the latter, e.g. plants and animals, is universally recognized); of this we must apprehend the elements, whether they are one or many. Another is **immutable**, which certain thinkers hold to exist separately; some dividing it into two classes, others combining the Forms and the objects of mathematics into a single class, and others recognizing only the objects of mathematics as of this nature. The first two kinds of substance come within the scope of physics, since they involve motion;“

¹⁴ Srov. Ross, 1924. Toto je tradiční trojí dělení začínající prvním hybatelem jako stálým nepohybujícím se, který pohybuje. Sférami super-lunární oblasti, jež jsou věčné, ale pohybují se a poté sub-lunární sférou, kde se vše pohybuje a zároveň zaniká.

iii. netrvá a pohybuje se.

Toto je Aristotelovo tradičně vykládané schéma pohybu a trvání, na němž má být založeno triadické dělení skutečnosti, a tudíž také teoretické vědy. Ve skutečnosti, jak dále uvidíme, se jedná o dvojí a ne trojí dělení. Dvojí dělení na to co zaniká a nezaniká a s nimi spojený pohyb. Tomuto pojetí také mnohem lépe odpovídá i Aristotelův kosmologický koncept sub- a super-lunární sféry stálic a prvního hybatele. Tradičně je však většinou přijímáno triadické „ontologicko-pohybové“ dělení, i když to potom způsobuje nesoulad v širším kontextu Aristotelova díla. Rozpory však vznikají především kvůli odmítnutí možného vlivu platónských konceptů na pozdní Aristotelovy teze především v *Metafyzice*. Problém se začíná jasně vyjevovat ve chvíli, kdy se podíváme na pasáž *Met.* VII, 7, 1037a a zároveň na pokračování naší známé pasáže z IV. knihy *Metafyziky*, kde Aristoteles bez jakéhokoliv upozornění přehazuje pořadí v řazení teoretických věd. Nalézáme zde řazení matematika – fyzika - teologie.

Máme před sebou tedy několik nepříliš konsistentních a problematických pasáží týkajících se podkategorií teoretických věd. Pokud si tyto nejasnosti spojíme s popisem vlastností podkategorií, jak jsme je popsali výše, můžeme již vidět problém „realistického“ statusu matematiky a skutečně silných reminiscencí na učení Akademie spojených s tímto konceptem.

Na začátku jsme zmínili „triadické“ dělení Aristotelových věd. Nejasnosti se dále prohlubují, když vezmeme v úvahu pasáže především z *Metafyziky*, ve kterých Aristoteles na několika místech označuje trojí dělení „toho, co jest“ explicitně za typický platónský koncept:

„...ὥσπερ Πλάτων τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ
δύο οὐσίας, τρίτην δὲ τῆν ἐν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων οὐσίαν;“¹⁵

Tato pasáž, znovu z VII. knihy *Metafyziky*, je typickým příkladem v jakém smyslu se Aristoteles vyjadřuje o trojím dělení „toho co jest“. V první knize *Metafyziky*

¹⁵ *Metafyzika* I, 6, 987b14. Překlad W.D. Ross 1996, str. 1553: Thus Plato posited the Forms and the objects of mathematics as two kinds of substance, and as a third the substance of sensible bods.

sděluje, že pro Platóna byla matematika jakýmsi mezistupněm mezi vnímatelnými tělesy a skutečně jsoucími ideami (*Met.* I, 6, 987b14-16). Zdá se tedy, že to, o čem Aristoteles referuje jako o Platónově praxi, sám při svém dělení věd činí. Jasně nám napoví úryvek z *Metafyziky* IV, 2, 1004a2:

„...καὶ τοσαῦτα μέρηφιλοσοφίας ἔστιν ὅσαι περ αἰ οὐ σίαι;“¹⁶

V této konkrétní pasáži, ale i v částech výše nastíněného konceptu, tedy máme, jak velmi vystižně píše například Merlain:¹⁷ „**Platóna a Aristotela zkombinované v jedno.**“ Některé části týkající se dělení teoretických věd jsou naprosto jasně ovlivněny platonskou Akademií. Realisticky vykreslená matematika jako předstupeň teologie je samozřejmě značně spornou otázkou pro tradiční aristotelskou interpretaci a vnitřní inkonsistence výkladu dělení teoretických věd problému příliš nepomáhá. Avšak právě jedině vliv platonských konceptů nám může pomoci pochopit samotnou existenci nejasného výkladu na velmi malém prostoru například VII. knihy *Metafyziky*.

Tento problém platónského ražení trojího dělení teoretických věd se stal obrovským interpretačním úkolem nejen pro Aristotelovy následovníky, ale i pro celou tradici počínajíc Alexandrem z Afrodisiady, přes Tomáše Akvinského až po moderní interprety.¹⁸ Je nutné znovu souhlasit s Merlainem, že snaha interpretů smířit jednotlivé pasáže a dát smysl platonskému trojímu dělení v rámci Aristotelova „velkého učení“ jsou skutečně „patetickou podívanou“.¹⁹

Tyto interpretační problémy nám samozřejmě vyvstávají pouze v situaci, kdy stejně jako většina tradičních interpretů předpokládáme, že všechny pasáže Aristotelova díla musí být nutně kompletně konsistentní a bez vnějších vlivů. Teprve poté stojíme před otázkou, jak vzájemně smířit a zkombinovat výše nastíněné pasáže, které nejen že o tématu mluví poměrně nejasně, ale na některých místech si explicitně protirečí. Pokud se

¹⁶ Překlad W. D. Ross 1996, str. 1624: And there are just as many divisions of philosophy as there are kinds of substance.

¹⁷ From Platonism to Neoplatonism, Philip Merlain, Subdivision of Theoretical Philosophy, Martinus Nihhoff 1953, str. 54.

¹⁸ Např. Guthrie 1981, str. 130. ; Ross 1924, str. 24.; Jaeger 1948, str. 216.

¹⁹ Merlain 1953, str. 58.

však vzdáme tradičního interpretačního před-porozumění a předpokladu Aristotelovy neomylnosti, je možné celou problematiku velmi rozumně řešit. Pohled na nejasnosti kolem dělení věd nám však mnohem více napovídá jinou věc. Aristotelovy koncepty mohou být vnitřně nejasné a silně ovlivněné platónským myšlením pozdní Akademie, ale také můžeme vidět zjevnou Aristotelovu reflexi a uvědomění si problémů a nejasností tak, jak je předkládá ve svém díle.

I. 1.3. Tradiční přístup k problematice věd

Tradičním interpretačním před-porozuměním v tomto místě myslíme porozumění Aristotelovi tak, jak bylo ustaveno ve středověké scholastice; nad značnou částí badatelů se až dodnes vznáší jako temný stín. Stín, který neumožňuje na Aristotela nahlížet jako na autora, který může chybovat, případně jako na autora, který v rámci přednášek reviduje svoje názory. Hlavním problémem tohoto „středověkého“ před-porozumění je však předpoklad přítomnosti striktní Aristotelovy metody bádání v jeho pozdějším díle, totiž „sylogisticko-deduktivní“ vědecké metody, jak je vyložena v *Druhých analytikách*. S tímto přístupem je také spojena běžná snaha zachránit tradiční interpretaci Aristotela za každou cenu i tvář v tvář fatálním nesrovnalostem v samotném textu. Tento předpoklad svazoval a svazuje ruce některým badatelům, kteří nutně hledají rigidní logické struktury, důkazy a pevné teze na místech, kde nejsou. Zdánlivou Aristotelovu apodeikticko-vědeckou metodu, jejíž chybné pochopení je zásadní překážkou pro střízlivé porozumění Aristotelovu dílu jako celku, prozkoumáme ve třetí části první kapitoly.

Vraťme se však k obecnějšímu problému dělení věd. Již Alexandr z Afrodisiady nejspíše záměrně dosazoval za matematiku, která se tradičně považuje za mezistupeň mezi fyzikou a teologií, astronomii (nebo zdůrazňoval pasáž, kde to Aristoteles činí sám), čímž poměrně elegantně podržel aristotelský charakter trojího dělení. Snaha odstranit akademické konotace realisticky formulované matematiky jako „sféry bytí“ je naprosto zjevnou motivací.

Jak jsme viděli výše, sám Aristoteles v dalších pasážích *Metafyziky a Fyziky* pochybuje či spíše popírá existenci/trvání matematických veličin.²⁰ Ať už dosazuje za

²⁰ *Met.* IV 1, 1026a9.

matematiku astronomii²¹, která je běžně považována za podkategorii matematiky, či mění status matematiky ve schématu pohyb/trvání, jedná se o naprosto logický vývoj, jelikož bez dělení reality (toho, co jest) na tři sféry, tak jak se tomu dělo v Akademii, nedává aristotelské dělení věd, v rámci Aristotelova dělení kosmu, dobrý smysl a je „samo o sobě vnitřně nekonsistentní“.²² Tato zjevná inkonsistence se projevuje například nejasným referováním Aristotela na toto téma skrz *Fyziku a Metafyziku* (viz IV,2; VI,1;VII, 7;XI,7a především XII,1) a také dokonce zjevnou textovou chybou ve schématu především stěžejní pasáži v *Metafyzice* IV,1, 1026a, 11 – 16.²³ Nebudeme se zde nyní zabývat partikulárním problémem statusu choriston/achoriston a výkladu o „materiální distinkci“, které vznikly ve středověku ve snaze zachránit tuto pasáž a kompletně ji zbavit vlivu platonismu. V našem obecném výkladu nám pro uchopení problému bohatě stačí nastíněné inkonsistence a posuny v Aristotelově referování o dělení teoretických věd a zjevné působení platónských myšlenek.

I. 1.4 Shrnutí problému dělení věd

Pro shrnutí si základní problémy zopakujme:

- a) Aristoteles na mnoha místech připisuje trojí dělení reality Platónovi.
- b) V několika pasážích v *Metafyzice* a ve *Fyzice*²⁴ a především v důležité pasáži knihy *Met.* IV,2 1004a2 pak explicitně říká, že existuje tolik oborů spekulativní

²¹ *Fyz.* II 7, 198a 29-31.

²² Cit. Merlain 1953, str. 56.

²³ Srov. podrobněji Merlain 1952, str. 56- 57.

²⁴ Především však jsou pro nás podstatné klasické pasáže v kapitolách *Metafyziky*: VI 1, XI 7, VII 7, IV 2 a XII 1.

filosofie, kolik je sfér jsoucná (ousiai)²⁵ - v tuto chvíli by bylo nutné vykládat dělení „realisticky“.

- c) Přehledné dělení věd z tradiční interpretace se nám komplikuje již při bližším pohledu na klasickou pasáž v knize VI. a především na další pasáže z *Metafyziky* v knihách XI. a XII. a II. knize *Fyziky*, kde je matematika v **dělení úplně vynechána**, nebo nahrazena astronomií, což spíše zapadá do Aristotelova pojetí kosmu.

Uznáme-li, že v rozebíraných pasážích jde skutečně o inkonsistenci či o vnitřní Aristotelův myšlenkový posun a ne o hlubokou snahu o předložení teorie stupňů abstrakce reality, musíme si klást další otázky: Proč Aristoteles takto postupuje? Proč vůbec zadává podnět k uvedeným nejasnostem? Jak je to u myslitele takového formátu možné? Jedná se o prostou chybu, přehlédnutí nebo nějaký skrytý záměr či esoterické psaní? Pokud k textu přistoupíme bez jakéhokoliv (především výše nastíněného) předporozumění, řešení se nám samo nabízí.

Klasické trojí dělení teoretických věd, s matematikou jako mezistupněm, je platonského charakteru a je bezpochyby ovlivněno Akademií. Vliv Akademie na Aristotela není samozřejmě nic nového. Zajímavým se však problém stává, pokud se nám objevuje v centru jeho „vrcholného“ díla, kde měly být jakékoliv platonské myšlenky a koncepty údajně odmítnuty. I přes snahu středověkých autorů „odrealizovat“ trojí dělení, mluví Aristotelův vlastní text velmi jasně. Na druhou stranu je hned v zápětí opět samotným Aristotelem silně problematizován.

²⁵ Zde ve smyslu:

“τὸ τί ἐστὶ” *Arist.APo. 90b30*; τὸ εἶναι τε καὶ τῆν οὐ. *Arist.Metaph.1017b22*; μόνης τῆς οὐ. ἐστὶν ὁ ὁρισμός ib. 1031a1.

I. 1.5. Aristoteles a literární forma

V tuto chvíli pro nás není důležité rozhodnout, proč přesně se Aristoteles vyjadřoval k tématu dělení „věd“ ve svém díle takto nejasným způsobem. Některá fakta nám samozřejmě mohou napovědět a alespoň nám naznačit správný směr.

Samotná skutečnost, že Aristotelovo dílo (rozhodně to platí pro *Metafyziku* a *Fyziku*) není ucelenou a uzavřenou literární formou, jako je tomu například u Platonových dialogů, nám dává dobrou naději na „záchranu“ Aristotela ze zdánlivé interpretační pasti. *Metafyzika* (jako typický zástupce) je mnohem více souborem příprav k ústním přednáškám a debatám na dané téma. Jedná se o do značné míry skečovitě zápisky, a proto není možné na ně vznášet nároky jako například na zmíněné Platónovy dialogy. Jednoduše **nemůžeme očekávat**, že každá věta či odkaz mají svoji rigidní funkci v celku dokonale vybroušeného a promyšleného textu, který má fungovat jako velké „puzzle“ a není bez kteréhokoliv dílku kompletní. Stranou nyní ponecháme problematiku komentátorů Aristotela a jejich vlivu na složení jednotlivých částí textů, textové úpravy a celkové vyznění Aristotelových spisů.

Dle mého názoru je nutné k nejasným pasážím v Aristotelovi přistupovat s „badatelsky“ otevřenou myslí a za pomoci metody, která je běžná ve vědě a dala by se nazvat „aproximací“. Není možné podobné pasáže, tak jak byly nastíněny výše, bezproblémově a definitivně spojit a interpretovat do jednoho pevného a neotřesitelného významového celku, jelikož se o celek nejedná. Jde o vystižení poměrně jemných nuancí v samotném vývoji Aristotela a vlivů, které na něj působily, a v některých bodech, jak tomu bohužel ve filosofii bývá, o objektivně nerozsouditelný výchozí interpretační postoj.

Na závěr si tedy předložme *aproximované* teze týkající se Aristotelova dělení věd, se kterými budeme pracovat při dalším definování Aristotelovy „vědy“ a při zkoumání její metody. Účelem podobného přístupu rozhodně není snaha o jakousi trivializaci problémů v Aristotelových spisech. Právě naopak, přestože chybná interpretace problému dělení „věd“, přes její nespornou důležitost, nemusí mít pro celkovější chápání Aristotela naprosto fatální důsledky, bylo podstatné si ji představit v souvislosti s pátráním po Aristotelově metodě a prvních principech vědy. Účelem nastínění tohoto poměrně

partikulárního problému bylo nejen ukázat otevřenost problémů v Aristotelově výkladu, ale především pak vliv Platónova, resp. Akademického myšlení v Aristotelově díle i na místech, kde se to v tradiční interpretaci nepředpokládá. Je zajímavé sledovat, jak se silný vliv Akademie prolíná se zdánlivě tradičním výkladem Aristotela. Především je fascinující sledovat určitou přednáškovou a dialektickou oscilaci Aristotelova myšlení kolem problémů, které byly v dobovém myšlení jistě velmi aktuální.

I.2 *Apodeixis*

I.2.1 *Apodeiktikos sylogismos*

Jedním z nejzávažnějších problémů nejen Aristotelovy doby, ale především většiny interpretů Aristotela, je jeho „vědecká“ metoda. Jedná se, troufám si říci, o nejzásadnější výchozí problém pro pochopení Aristotelova díla jako celku a také o výchozí bod pro nutné rozbití velkého množství tradičních interpretací.

Doposavad jsme se jen velmi stručně dotkli problému obecného dělení „věd“ podle Aristotela. Nyní je nutné si s Aristotelem definovat, co vlastně „vědy“ jsou a jaké je poznání, které Aristoteles označuje za „vědecké“. Tomuto tématu Aristoteles věnuje celý svůj velmi známý spis *Druhé analytiky*. V tradičním přístupu jsou *Druhé analytiky* považovány za pokračování *Prvních analytik*, i když toto obecně přijímané tvrzení může komplikovat několik nesrovnalostí v návaznosti teorií rozvinutých v těchto dvou spisech.

První analytiky pojednávají o „deduktivní“ logice – *sylogismu* obecně (sám Aristoteles o ní ve svém díle referuje jako o „pojednání o *sylogismu*“), zatímco předmětem *Druhých analytik* (Aristoteles o nich referuje vždy pouze jako o *Analytikách*) je zjednodušeně *epistémé*, tedy také předmět naší první kapitoly. V tuto chvíli ponecháme stranou problematiku provázanosti a pořadí *Prvních analytik* a *Druhých analytik*, jak ji představuje například Barnes²⁶, kterou si podrobněji představíme v III. kapitole. Zaměříme se nyní na metodu vědy, kterou jsme si výše rozdělili, a na Aristotelovu

²⁶ Barnes 1981, str. 40.

metodu. V první části této podkapitoly nastíníme tradiční interpretaci Aristotelovy „epistemologie“, zatímco v druhé se budeme zabývat problémy z tohoto pojetí plynoucími a pokusíme se představit jejich možné řešení.

I.2.2. Předmět *Druhých analytik*

Předmětem *Druhých analytik* je *epistémé* ve smyslu, který jsme naznačili v úvodu této kapitoly. Podle Aristotela máme vědeckou znalost (vědění), pokud známe příčinu, proč něco je, a víme, že je to skutečně příčina tohoto stavu a že je daná věc takto nutně - tedy nemůže být z daných příčin jinak (*Druhé analytiky* I, 2; srovnání dále: *Druhé analytiky*, 71b33–72a25; *Topiky* 141b3–14; *Fyzika* 184a16–23).

Z tohoto přístupu vyplývá, že „vědecké“ poznání je poznáním:

- i. příčin
- ii. a jen toho, co je nutné a co je možné „vědecky“ poznat.

To, co není nutně, Aristoteles z vědy vylučuje a tyto věci jsou předmětem především rétoriky.²⁷ Pokud chceme na úvod úplně obecně definovat tradiční interpretaci Aristotelova vědeckého poznání, tak například A. Graeser píše:

„Aristoteles charakterizuje vědu tím, že postupuje od východisek/principů (*archai*), jež sama již dokazatelná nejsou, takže k ostatním pravdám dospívá deduktivně. V tomto smyslu pak nárok na vědecké uchopení pravdivosti nějakého tvrzení *p* závisí na tom, jsme-li schopni odvodit je z pravdivých a nutných premis, které příčinným způsobem vysvětlují příslušný stav věcí.“²⁸

²⁷ Viz například Graeser 1993, str. 373, Guhtrie 1981, str. 380, Cambridge Companion to Aristotle 1995, str. 259.

²⁸ Cit. Graeser 1993, str. 362; srov. Guhtie 1981, vol. VI, str. 153, Ross 1924, str. 14-20.

Onen deduktivní postup, který zmiňuje Graeser, není ve skutečnosti obyčejný deduktivní sylogismus, jehož popis můžeme najít v *Prvních analytikách*²⁹, ale “vědecká” dedukce, takzvaná *apodeixis*³⁰, kterou budeme překládat jako “důkaz”, popřípadě ponecháme tento termín v originále. Aristoteles sám upřesňuje:

„Vědeckým (*epistémonikon*), míním, že samotným držetím tohoto máme vědění (*epistéme*).“ (*První analytiky*, I 4)

Nejen, že metoda popsaná v *Druhých analytikách* není obyčejný „deduktivní“ sylogismus z *Prvních analytik* a jak dále uvidíme, ani být nemůže, ale i pojem dedukce v moderním slova smyslu je u Aristotela přinejmenším sporný. Běžně se staví do opozice Aristotelova indukce (*epagogé*) a dedukce³¹. Indukcí je již tradičně míněn myšlenkový postup od jednotlivého³² k obecnému, dedukce postupuje opačným způsobem - od obecnějších premis k jednotlivějším a jednodušším závěrům. Pro dedukci (na rozdíl od *epagogé*) však Aristoteles nemá žádný speciální termín. Dedukce je také často považována za něco jasnějšího a zřejmějšího a je explicitně spojována s Aristotelovou „sylogistickou vědeckou metodou“. Jak však dále uvidíme, podobné dělení je u Aristotela naprosto chybným a anachronickým přístupem. Podívejme se na to, jak se na jasnot a „rozpor“ mezi údajnou „indukcí a dedukcí“ dívá sám Aristoteles. Aristoteles explicitně říká, že indukce (dále jen *epagogé*) (*Topiky* I 12, 105a):

²⁹ *První Analytiky* I 4, 25b.

³⁰ Liddell - Scott: ἡ ποδεικτικὴ, ἢ, ὄν, *A. affording proof, demonstrative*, “ὁ ἄ. συλλογισμὸς” *Arist.AP0.74b10*; “ἔ ξις ἄ.” *Id.EN1139b31*; “πίστεις ἄ.” *Id.Rh.1358a1*, etc.: *Comp.* “-ώτερος” *Phlp.in Ph.9.20*: *Sup.* “-ώτατος, λόγος” *Ph.2.499*. *Adv.* “ἡ ποδεικτικῶς, ἔ πιστασθαι” *Arist.AP0.75a12*; “εἰ ρηκέναι” *Phld.Mus. p.12 K*.

³¹ *Srov. Ross 1924, str. 24, Guthrie 1981, str. 174 Greaser 1993, str. 277.*

³² *Srov. K. Von Fritz 1981, str. 19 – V Aristotelově pojetí se jedná většinou o úplně jediný případ.*

“ἔστι δ' ἡ μὲν ἐπαγωγή πιθανώτερον καὶ σαφέστερον καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον καὶ τοῖς πολλοῖς κοινόν, ὁ δὲ συλλογισμὸς βιαστικώτερον καὶ πρὸς τοὺς ἀντι-λογικοὺς ἐνεργέστερον.”³³

Tato pasáž zjevně pro poznání preferuje *epagogé*. Přídavné jméno *biastikoteron*, náležející k sylogismu, je někdy překládáno jako *přesnější*, aby byla tato pasáž zachráněna pro tradiční rozpor indukce/dedukce. Takový překlad je však zjevně chybný vzhledem ke kontextu a následnému použití slova *energesteron* (účinnější), které má podobný až synonymní význam jako *biastikoterón* - tedy důraznější/mocnější.

Dále je samozřejmě nutné mít na mysli, že se jedná o pasáž z první knihy *Topik*, a tudíž může být jednoduše opět podrobena pseudo-interpretačnímu odmítnutí jako příliš raná a nesouvisějící s rozpracovanou teorií z *Analytik*. Podle klasické interpretace Aristoteles v době, kdy psal *Topiky*³⁴, ještě neměl vypracovaný systém *sylogismu* tak, jak ho můžeme vidět v *Prvních analytikách*. Podobná „námitka“ však již neobstojí proti souvisějící pasáži z *Druhých analytik* (I,2 72a 28n), kde Aristoteles zjednodušeně vysvětluje, že každé poznání pochází z principů (jak uvidíme podrobněji dále), jež jsou nedokázané a nedokazatelné pomocí sylogismu. Z toho také vyplývá, že principy „vědeckého sylogismu“ musíme znát lépe a dokonce jim „více věřit a více je milovat“.³⁵ Tato pasáž (*Topiky* I 12, 105a) jasně ukazuje nemožnost překladu *biastikoteron* jako „přesnější“ a především dalšího udržení interpretace apomiktické dedukce jako „vědecké“ metody.

Jak ukazuje Von Fritz³⁶, Aristoteles s velkou pravděpodobností striktně nerozlišoval mezi sylogistickou dedukcí a *epagogé*. Pro Aristotela se jednalo spíše o jakousi „rozšířenou *epagogé*“, jelikož u spletitějších souvislostí již právě nestačí říct:

³³ Překlad A. Kříž (Rezek 2008): „...je přesvědčivější, jasnější a poznatelnější; pro většinu více přístupná. Sylogismus je však **mocnější** (*biastikoterón*) a učinění proti eristikům (*antilogikous*).“

³⁴ Srov. Guthrie 1981, vol .VI, str. 178; Jaeger 1964, str. 89.

³⁵ *Druhé Analytiky* I, 3.

³⁶ Srov. Von Fritz, „Die Epagoge bei Aristotle, str. 623.

„Tady se podívej. Tak to je“, nýbrž je nutná oklika přes důkazní postup.“^{37 38} Jde tedy principiálně o stejný postup se stejným účelem, avšak vylepšený o pomocnou formální metodu.

Zavádění rozdílů mezi dedukcí a indukcí a konotacemi s těmito „moderními“ pojmy souvisejícími je každopádně pro interpretaci a chápání Aristotelovy metody kontraproduktivní a anachronický přístup. Snaha ukázat Aristotela jako jakéhosi předchůdce baconovské vědecké metodologie, a tím i podsouvání dedukce jako vrcholné metody, kterou Aristoteles rozpracoval pro „vědu“, nám, jak dále uvidíme, kompletně zabraňuje v celkovém pochopení metody Aristotelova díla.

I.2.3 Premisy a jejich vlastnosti

V první knize *Druhých analytik* se Aristoteles převážně snaží vysvětlit podstatu „*apodeixis*“ a „*apodeiktické vědy*“ jako celku. Jak už jsme si stručně ukázali, samotné užívání slova dedukce pro překlad sylogismu je přinejmenším problematické. Proto nebudeme dále používat ani běžného termínu „*vědecká/apodeiktická dedukce*“, ale spíše neutrálního řeckého Aristotelova termínu. Aristoteles sám používá termín *apodeiktikos sylogismos*, který můžeme rozumně přeložit jako ukazující sylogismus. K podrobnějšímu etymologickému rozboru *apodeixis* se vrátíme ve třetí části této kapitoly. Co se týče překladu slova *sylogismos*, přikláním se k variantě překladu jako „*argument*“, jelikož jednoduché ztotožňování *sylogismu* a *dedukce* nefunguje.³⁹

Aristoteles nám tedy nejdříve předkládá nároky na premisy, z nichž musí *apodeiktická metoda* důkazu vždy vycházet.⁴⁰ Premisy tak musí být:

³⁷ Cit. K. Von Fritz 1975, str. 20.

³⁸ Srov. význam slov *epagóge- apagóge* a jejich etymologii v Barnesově článku - Barnes 1969, str. 65.

³⁹ Viz Barnes 1981, str. 48.

⁴⁰ Srov. Robin Smith 1994, str. 51, Ross 1924, str. 22, Guthrie, vol VI, *Demonstration of Knowledge*, str. 170.

1. pravdivé,
 2. prvotní (*prota*),
 3. bezprostřední (*amesa*, "bez středu"),
 4. lépe známé/uchopitelné pro nás (*gnôrimôtera*) než výsledky „dedukce“, kterou jsou lépe poznatelné od „přirozenosti“,
 5. musejí předcházet závěru,
 6. jedná se o příčiny vývodu/stavu dedukce (*aitia*)
- (*Druhé Analytiky* 71b20–72a5, dále také *Fyzika* 184a16–23, *Etika Nikomachova* 1095b2–4).

Toto je tedy určitá logická forma, již vědy mají nebo by měly mít. Aristoteles tím v tradiční interpretaci jasně odlišuje „vědecké“ dokazování od ostatních „vědění“⁴¹ a vyvíjí svoji výsostnou metodu.

Ponechme teď stranou interpretaci samotných nároků na premisy, ke kterým se ještě vrátíme v další kapitole a které samy o sobě způsobují značné množství neshod mezi interprety, a zaměříme se na samotný postup vyvozování z premis pomocí sylogismu, jak je nám představen v *Prvních analytikách*. Použijeme k tomu parafrázi vzorového sylogistického argumentu, jak ho předkládá Patzig⁴²:

Každý masožravec zabíjí nutně jen z potřeby

Každý vlk je masožravec

Každý vlk zabíjí nutně jen z potřeby

Aristoteles tvrdí, že každý podobně formulovaný argument musí vycházet z předchozího vědění, tedy premis/principů s vlastnostmi, které jsme popsali výše. Tradičně by tedy měla být vědecká metoda určitý řetězec vědeckých dedukcí z předchozích premis, jejichž pomocí získáváme definice vlastní „vědě“ (tedy například

⁴¹ Viz dělení v kapitole I. 1. 2. – vztahuje se právě na vědy a) teoretické.

⁴² Viz G. Patzig, 1968, str. 8-13.

každý vlk nutně zabíjí jen z potřeby, nebo sylogismus o Sokratově lidství). Dříve než se zaměříme na zjevný problém regresi v řetězci „deduktivních“ důkazů postupujících z pre-existujícího vědění, ke kterému se Aristoteles explicitně vyjadřuje, stručně probádáme jiný zásadní rozpor.

Jak výborně vystihuje Barnes, výše naznačený argument jako by byl vystřižen z potenciaálního Aristotelova díla o životě zvířat⁴³. Problémem však je, že argument tohoto typu budeme v Aristotelově díle **hledat marně** a že je tento argument kompletně **vymyšlen**. V drtivé většině Aristotelova díla jednoduše není možné najít podobný typ platného sylogistického argumentu. V tomto bodě se dostáváme k naprosto zásadnímu problému interpretace Aristotelova díla jako celku.

Tím je zjevný rozpor mezi teoretickou metodou *apodeiktické vědy*, kterou nám předkládá Aristoteles v *Druhých analytikách* a praxí, kterou můžeme pozorovat v jeho díle. V tradiční interpretaci je běžným zvykem považovat sylogismus a obzvláště „vědecký důkaz“ za metodu, kterou Aristoteles dospívá k nejrůznějším vývodům svého myšlení, ačkoliv jak píše Barnes: „interpreti nemohou skutečně předstírat, že dochovaný text nějaký takový důkaz obsahuje“.⁴⁴

I. 2.4 Absence sylogistiky

Absence sylogistické metodologie v Aristotelově díle je někdy vysvětlována tak, že se jedná pouze o metodu matematických věd. Tento argument však neobstojí, protože Aristoteles v *Druhých Analytikách* jasně trvá na tom, že se jedná o postup pro *epistémé* obecně a nikde ani nenaznačí, že by se jednalo o matematickou metodu. Dalším názorným protipříkladem nám může být analýza použitých příkladů v *Druhých Analytikách*, jak ji předložil právě Jonathan Barnes:⁴⁵

⁴³ Kromě fiktivního spisu O životě zvířat, by se takový typ dedukce velmi vyjímal také například v jakémkoliv skutečném Aristotelově spisu o biologii.

⁴⁴ Barnes 1969, str. 50.

⁴⁵ Barnes 1969, str. 56.

	Matematické	Nematematické
Kniha I	50	36
Kniha II	19	46
Celkem	69	82

Vidíme tak převahu nematematických příkladů, které nám Aristoteles poskytuje v *Druhých Analytikách*. V *Prvních Analytikách* je rozdíl ještě markantnější (matematické - 23, nematematické cca - 230). Ostatně Aristoteles má sklon používat v celém svém díle „nematematické“ a jakkoliv neformalizovatelné příklady v drtivé většině případů. Tato fakta v podstatě znemožňují chápání *apodeiktiky* jako metody matematiky.

Zatímco velké množství snah o řešení tohoto do očí bijícího problému Aristotelovy metodologie většinou jen popírá samotnou existenci problému,⁴⁶ v této práci naznačíme interpretaci, kterou předkládá Jonathan Barnes a která celou situaci velmi zajímavě řeší.⁴⁷ Problém matematiky jako oblasti *apodeiktikos syllogismos* je jeden z nejsložitějších. Aristoteles se však ani slovem v *Druhých Analytikách* nezmiňuje o tom, že by se jednalo o metodu matematických věd, naopak vyzdvihuje obecný záběr *apodeixis*.⁴⁸ Barnesova interpretace má, podle mého názoru, nejsilnější textovou oporu v Aristotelově díle, a ačkoliv obsahuje některé problémy, jeho řešení budeme nadále alespoň na obecné rovině kopírovat.

I. 3 Apodeixis jako pedagogická metoda

Celý problém Aristotelovy vědecké metody samozřejmě vzniká pouze v případě, kdy podle tradičního přístupu rigidně předpokládáme, že v *Druhých Analytikách* Aristoteles

⁴⁶ Viz Ross, Grote, Szabo Guthrie; Guthie 1981, str. 155 jako jeden z hlavní kritiků Barnese a zastávce tradiční interpretace.

⁴⁷ Cambridge Companion to Aristotle, 1995, str. 145.

⁴⁸ *Druhé Analytiky* I, 3.

definuje metodu svojí práce. To zjevně není pravda, pokud vezmeme v potaz výše zmíněná fakta, která Barnes uvádí ve svém článku. Pokud by *Druhé Analytiky* „nebyly myšleny jako zajištění teoretické substruktury Aristotelova výzkumu“⁴⁹, celý nastíněný problém v podstatě zmizí. Celý předpoklad *apodeixis* jako Aristotelovy vědecké výzkumné metody je podle Barnese mylný. Teorie důkazní „vědy“ není v tomto pojetí myšlena jako formální rámec vědeckého výzkumu, ale „pouze jako metoda pro výuku již zjištěných skutečností“⁵⁰ *Apodeiktická metoda* tak nepopisuje jak dosáhnout nějakého specifického vědění, ale pouze jak toho dříve získané vědění efektivně předávat a učit. Argumentů pro toto pojetí *apodeixis* je hned několik

1.3.1 Etymologický rozbor

Sloveso *apodeiknynai* znamená v původním smyslu ukázat, vyjevit *apodeixis*. Později, např. U Hérodota nebo Xenofona, dostává význam *zveřejňovat*. V průběhu pátého století se slovo dostává do běžného užívání ve významu „ukázat, že“. To je podle Barnese předcházející význam slova, jak ho použil Aristoteles. Je neoddiskutovatelným faktem, že například *apodeiknynai* používá Platón právě ve smyslu „ukázat, že“.⁵¹ Aristoteles tak mohl mít na mysli právě tento poměrně neutrální význam, když slovo používal. S Barnesem⁵² se ale musíme ptát, proč by si pro vysoce formalizovanou metodu získávání „vědeckého“ vědění nezvolil některé z matematických termínů pro výzkum a bádání, které byly v jeho době používány. Místo toho si vybral k používání skupinu slov pevně spojených, jak v běžném úzu, tak v odborných kruzích, se *sdílením* a *zveřejňováním vědění*. Podle Barnese samozřejmě jednoduše proto, že mu nešlo o získávání, ale o předávání nabytého vědění.

⁴⁹ Cit. Barnes 1969, str. 66.

⁵⁰ Cit. Barnes 1969, str. 67.

⁵¹ Viz statistika Perseus/Liddell - Scott - slovo *apodeiknynai* : V *Ústavě* ho Platón používá třicetkrát ve *Faidónovi* sedmadvacetkrát. Vždy v podobném významu „ukázat“.

⁵² Viz Barnes 1969, str. 69.

I.3.2 Apodeiktická pedagogická metoda

Velmi silným argumentem proti *apodeixis* jako vědecké metodě získávání poznání je začátek I. knihy *Druhých Analytik*. V samém úvodu *Druhých Analytik* Aristoteles píše:

Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως. φανερόν δὲ τοῦτο θεωροῦσιν ἐπὶ πασῶν· αἶ τε γὰρ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν διὰ τούτου τοῦ τρόπου παραγίνονται καὶ τῶν ἄλλων ἐκάστη τεχνῶν.⁵³

Aristoteles pedagogickou funkci induktivního a „deduktivního“ sylogismu potvrzuje v další větě (*Druhé Analytiky* 71a 5). Aristoteles ostatně přisuzuje pedagogickou funkci argumentu na mnoha místech svého díla. Velmi zajímavou pasáž můžeme nalézt v *Sophistici elenchi* 2, 165a 38 – b 11:

Ἔστι δὴ τῶν ἐν τῷ διαλέγεσθαι λόγων τέτταρα γένη, διδασκαλικοὶ καὶ διαλεκτικοὶ καὶ πειραστικοὶ καὶ ἐριστικοί· διδασκαλικοὶ μὲν οἱ ἐκ τῶν οἰκείων ἀρχῶν ἐκάστου μαθήματος καὶ οὐκ ἐκ τῶν τοῦ ἀποκρινομένου δοξῶν συλλογιζόμενοι (δεῖ γὰρ πιστεῦειν τὸν μανθάνοντα), διαλεκτικοὶ δ' οἱ ἐκ τῶν ἐνδόξων συλλογιστικοὶ ἀντιφάσεως, πειραστικοὶ δ' οἱ ἐκ τῶν δοκούντων... περὶ μὲν οὖν τῶν ἀποδεικτικῶν ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς εἴρηται, περὶ δὲ τῶν διαλεκτικῶν καὶ πειραστικῶν ἐν ἄλλοις· περὶ δὲ τῶν ἀγωνιστικῶν καὶ ἐριστικῶν νῦν λέγωμεν.⁵⁴

⁵³ *Druhé Analytiky*, I, 1, 71a 1-2 doplnit řecky - překlad A. Kříž (Rezek 2008): „Každé vyučování a každé učení pomocí rozvažování vychází z předcházející poznání.

⁵⁴ Překlad Kříž (Rezek 2008): „Argumentů v rozmluvě jsou čtyři druhy: pedagogický, dialektický, peirastický, a eristický... O apodeiktických jsme promluvili v Analytikách o peirastických a dialektických jsme promluvili jinde. Promluvme teď o agnostických a eristických argumentech.“; Dále například *SE* 2, 165a, *Rhétorika* I, 1, 1355.

Tato zásadní pasáž nám nejen ukazuje, že si byl Aristoteles velmi dobře vědom postupného rozvržení metodologie a vědomě přisuzoval *apodeixis* pedagogickou funkci. Jasně také říká, ve kterém svém díle kterou popsal, a co více, činí tak „po *Analytikách*“ ve spis *Sophistici elenchi*. Za prvé tudíž nemůžeme odmítat *Topiky* jako rané nepropracované dílo, jež Aristoteles po *Analytikách* překonal, o tom však v příští kapitole. Za druhé je zde naprosto jasně a explicitně označena *apodeiktická* metoda, o které „jsme promluvili v *Analytikách*“⁵⁵ jako **metoda pedagogická**. Pedagogická činnost byla pro Aristotela zjevně alfou a omegou jeho metodologického díla. Barnes předkládá ještě dva další argumenty pro *apodeixis* jako pedagogickou metodu, především je to rozbor pojmu indukce a jejího fungování jako pedagogického nástroje s její souvislostí s *apodeiktickým* důkazem.⁵⁶

I. 3.3. Shrnutí argumentů proti *apodeixis* jako vědecké metodě

Pro naše téma jsou dostačující výše naznačené argumenty.⁵⁷ Aristoteles tedy v *Druhých Analytikách*, kde představuje svoji „důkazní vědu“, neukazuje „vědcům“, jak postupovat ve výzkumu, jak se *apodeiktická* metoda tradičně interpretuje,⁵⁸ ale ukazuje, jak poznatkům efektivně učit. Aristotela tak určitě, pokud přijmeme tuto interpretaci, lze

⁵⁵ Cit. *SE* 2, 165a.

⁵⁶ Viz Barnes 1969, str. 70-71.

⁵⁷ Srov. Barnes, „On Deduction and Syllogism“, str. 72 -77.

⁵⁸ Srov. Guthrie, str. 170-172 vol VI; Guthrie je jedním z hlavních oponentů Barnesova pojetí *apodeixis* jako pedagogické metody. Například Graeser (str. 320) uznává posibilitu Barnesových argumentů, ale pochybuje spolu s Guthriem o možnosti podobné koncepce v kontextu dobových způsobů výchovy. Domnívám se, že historický argument je v tomto případě nefunkční. Barnesovo pojetí totiž nemá funkci paideuticko-socializační ale pedagogickou. Nemá tedy za úkol vychovávat mladé Řeky. Tento socializační rámec byl v Řecku skutečně poměrně rigidní. Aristoteles skutečně spíše předkládá pokročilou „vědeckou“ metodu předávání těch nejsložitějších (a primárních - *prota*) poznatků. Navíc i pokud bychom chtěli udržet tezi, že Aristoteles chtěl tento postup nabídnout jako výchovný koncept, není to jistě pro myslitele Aristotelovy velikosti nic nepředstavitelného. Ačkoliv, jak jsme viděli a nadále uvidíme, Aristoteles se pohyboval v rámci určité tradice a byl jí pravděpodobně ovlivněn mnohem více, než se v tradiční interpretaci předpokládá, jedná se stále o jednoho z nejnovativnějších a největších myslitelů dějin filosofie.

řadit do vývojové linie baconovské vědy. Aristoteles uděluje rady učitelům, jak co nejefektivněji a „nejúsporněji prezentovat a vyučovat“⁵⁹ vědění. Pro náš účel můžeme ponechat stranou velmi zajímavou otázku, zda byl Aristoteles skutečně „epistemologicko-chiliastický optimista“ a předpokládal, že vědecké poznání je naprosto úplně či alespoň téměř kompletní⁶⁰ a tudíž, že se dostavil jakýsi epistemologický konec světa. Pro náš další výklad jsou zásadní tři argumenty, které je možné zkráceně vyložit takto:

- i) Aristoteles ve svém díle nepoužívá sylogistickou metodu, kterou nastiňuje v obou Analytikách. Otázkou, kterou prozkoumáme v druhé kapitole, tak zůstává, jakou metodu, pokud nějakou, používá.
- ii) Interpretace *apodeixis* jako metody vědeckého poznávání má velice slabou textovou oporu a odporuje explicitním vyjádřením Aristotela v *Druhých Analytikách*. Tudíž i používání termínu *apodeiktická* dedukce, o to více deduktivní věda, je možné považovat za chybné. Jedná se mnohem spíše o pedagogickou *apodeiktickou* metodu, jak ji jasně označuje sám Aristoteles.
- iii) Nutným vývodem také je, že nemůže existovat nic jako *apodeiktické* „vědy“, neboli soubor fakt vyvozených pomocí *apodeiktikos syllogismos*. Tento termín je tedy nesprávné a nadbytečné používat. Můžeme nanejvýše mluvit o „*apodeiktickém vědění*“, které nám bylo předáno v úsporné formě pomocí této pedagogické metody. Takový termín je však pro zkoumání Aristotelova díla víceméně irelevantní.

⁵⁹ Cit. Barnes 1969, str. 79.

⁶⁰ Viz. Graeser 1981, str. 318. Barnes 1969, str. 25.

II. První principy a cesta k nim

I.1. Archai - Principy

Dříve, než v druhé kapitole prozkoumáme problémy, které nutně plynou z přijetí interpretace problémů vědecké metody, jak jí předkládá Barnes, a z absence sylogistické metody v Aristotelově díle samotném, musíme se krátce zaměřit na problematiku premis a principů. V řetězci dokazování - či jak jsme přijali „vyučování vědění“ - je vždy nutné vycházet z pre-existujícího vědění (premis). Tyto premisy nám musejí být lépe známé než výsledky *apodeixis*. Podobný postup samozřejmě neodvratně vede k regresu. Tento problém nám Aristoteles nastiňuje a dále ho řeší v 2 kapitole I. knihy *Druhých Analytik*. Argumentace se odvíjí následujícím způsobem:

1. Jakákoliv *epistémé* musí být dokázána.
2. Premisy tohoto důkazu tudíž musí být také dokázány.

Z těchto předpokladů plyne několik problémů:

- a) Pokud musí být premisy dokázány i jejich premisy musí být dokázány.
 - b) Proces buď pokračuje donekonečna, nebo se musí v některém bodě zastavit.
3. Pokud se jedná o nekončící řetězec, nemůžeme nic dokázat/naučit a vědění tudíž neexistuje, či nejde předávat. Pokud se musíme zastavit u prvních premis, tyto pak nejsou dokázány, a tudíž ani vývody z nich nejsou dokázané a následně z toho plyne, že nelze nic prokázat a není možné mít vědění.

Ať už by *apodeiktická* metoda měla být pedagogickým nástrojem či vědeckou metodou, není s její pomocí možné dojít k jejím vlastním principům. Předložme si úryvek, v němž se Aristoteles jasně vyjadřuje ke kruhovému argumentu a principům (*Druhé Analytiky* 72b21–23):

εἰ γὰρ ἀνάγκη μὲν ἐπίστασθαι τὰ πρότερα καὶ ἐξ ὧν ἡ ἀπόδειξις, ἴσταται δὲ ποτε τὰ ἄμεσα, ταῦτ' ἀναπόδεικτα ἀνάγκη εἶναι)– ταῦτά τ' οὖν οὕτω λέγομεν, καὶ οὐ μόνον ἐπιστήμην ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης εἶναι τινὰ φαμεν, ἢ τοὺς ὄρους γνωρίζομεν.⁶¹

Aristoteles jasně a striktně odmítá možnost kruhového dokazování, ale stejně tak skeptický argument regresi, tedy nekonečného pokračování řetězců dokazování/učení z premis, a tudíž efektivní nemožnost opravdového vědění. Aristoteles říká, že podobný řetězec nutně dojde ke svému konci. Tím koncem jsou *archai* neboli principy vědění. Okamžitě nám tak vyvstává otázka, jakým způsobem se k těmto nedokazatelným prvním premisám vědění, či spíše k vědění samotnému, dostáváme. Aristoteles se tomuto tématu věnuje na několika místech, především v poslední kapitole *Druhých Analytik* (II,19) a také ve svém díle *Topiky* a *Sophistici elenchi*. Podrobně prozkoumáme problém *archai* v druhé kapitole *Analytik*, zároveň nastíníme řešení této problematiky a nesrovnalostí týkajících Aristotelovy metody jako takové.

Poté, co jsme nejobecněji objasnili rozdělení vědění podle Aristotela a krátce prozkoumali zásadní kontroverze související s tímto dělením a Aristotelovou metodou získávání tohoto vědění, zůstává nám mnoho otázek: Jakou metodu Aristoteles skutečně používá ve svém díle, jak dospíváme k prvním principům a co to první principy jsou?

Je potřeba ještě připomenout, že jsme se v našem bádání v této kapitole záměrně nezaměřili na aspekty samotné formalizace „*apodeiktikos syllogismos*“, jelikož nás zajímá obecnější rovina aplikace a fungování. K těmto problémům existuje nepřehledné množství článků a monografií. Klasickými mezi těmito pojednáními jsou práce W. D. Rosse, Patgiza, Von Fritze nebo Ernst Kappa.⁶²

Vraťme se stručně k *Druhým Analytikám*, jejichž poslední kapitola pro nás bude představovat půdu pro přechod k řešení problematiky *archai* a *axioma* v Aristotelově systému poznání. Po krátkém vyložení problematiky *nús* v deváté kapitole druhé knihy *Druhých Analytik* přejdeme k zásadnímu spisu pro pochopení Aristotelovy metody:

⁶¹ Překlad Barnes 1996, str. 115. : „Indeed, the necessity here is apparent; for if it is necessary to know the prior things, that is, those things from which the demonstration is derived, and if eventually the regress comes to a standstill, it is necessary that these immediate premises be indemonstrable.“

⁶² Viz například Ross 1924, str. 14-42, Kapp 1942 str. 89-99, Von Fritz 1984, str. 24.

Topikám. Přístup k tomuto Aristotelovu spisu je jedním z nejspornějších bodů Aristotelové exegeze. Ať už se jedná o zařazení a funkci dialektiky v Aristotelově díle jako celku nebo přímo o teze předkládané Aristotelem v jeho díle. Pro řecké slovo *archai*⁶³ budu dále užívat originální řecký termín (popřípadě překlad - princip), pokud se bude v Aristotelově textu jednat o podobný a často zdánlivě zaměňovaný termín *axioma*, upozorním na daný fakt v závorce. Stejně tak se v první části kapitoly stručně pokusíme uchopit významovou rozdílnost pojmů *arché a axioma*, jak ji mohl chápat sám Aristoteles.

II. 1.1. Co jsou to principy?

V závěru první kapitoly jsme viděli, že Aristoteles explicitně požaduje nutnost určitých prvních principů (*archai*), které jsou nedokazatelné s pomocí *apodeiktikos syllogismos*. Tento formální postup, ať už je jeho úloha jakákoliv, se totiž musí opírat o prvotní principy nedokazatelné touto metodou, abychom se nedostávali do kruhové argumentace. Bez těchto „výchozích bodů“ samozřejmě také není možné vzdorovat skeptickým námitkám (či agnostickým, jak je nazývá Barnes⁶⁴) o nemožnosti vědění.

Můžeme v tuto chvíli kompletně nechat stranou velký problém, který jsme se snažili nastínit v první kapitole. Pro to, abychom mohli probádat, co to první principy jsou, není zásadní, zdali metoda z principů vycházející je metodou „vědeckou“ či pedagogickou. Samostatně se jedná o otázku velmi důležitou a můžeme předpokládat, že v Barnesově pojetí *apodeixis* jako pedagogické metody mohou v celém postupu figurovat (kromě jiného) také premisy rozdílné od *archai*. V případě pedagogického postupu je možné díky formalizované *apodeiktické* metodě efektivně předávat pravděpodobně jakékoliv poznatky, avšak pravým věděním jsou ve skutečnosti znovu jen prvotní principy (*archai*) a jejich obecné nutné podmínky (*axioma*). Díky tomu můžeme držet Barnesovu interpretaci a zároveň nerušeně zkoumat samotnou podstatu prvních principů (*archai*).

⁶³ Viz kapitola I. 3.4, Liddell-Scott: D. 2.10; *principles of knowledge*, Arist. *Metaph.* 995b8, al.

⁶⁴ Viz Barnes 1969, str. 65.

První principy jsou tedy podle Aristotela „výchozí body“ poznání. Toto Aristotelovo řešení „agnostických“ námitek však s sebou nese alespoň dva zásadní problémy:

- a) Co to první principy jsou?
- b) Jak se k podobným prvním principům dostáváme, pokud není možné použít metody, jež Aristoteles popisuje v obou *Analytikách*?

Aristoteles se o principech v *Druhých Analytikách* vyjadřuje velmi obecně až vágně⁶⁵. Má se jednat o premisy v sylogistickém stylu, aby mohl fungovat jeho systém „deduktivní vědy“? Nebo snad o nejobecnější principy tak, jak je Aristoteles zmiňuje v I, 11 *Druhých Analytik* či v IV. knize *Metafyziky*? Domnívám se, že ani jedna z těchto možností není správná. Samotná problematika funkčnosti prvních principů jako premis v sylogistickém systému je velmi komplikovaná a vedla například našeho známého interpreta Jonathana Barnese k přehodnocení pořadí *Analytik*⁶⁶. Naštěstí pro naše téma řešení tohoto problému není, alespoň v tuto chvíli, zásadní.

Apodeiktické sylogismy (tedy důkazy) jsou nejspíše, jak jsme zmínili, konstruovány sylogistickým formálním postupem z *Prvních Analytik*. Principy jako *axioma*, tedy nejobecnější „principy“ či podmínky vědění, nemohou samozřejmě fungovat v sylogistické struktuře. Pro tuto sylogistickou formu by totiž byla nutná subjekt-predikátová struktura. A jak tvrdí například Graeser: „přinejmenším principy a tvrzení o existenci však do této formy nelze odlévat.“⁶⁷

Je tedy velmi těžké si představit, co by první principy, které by zakládaly vědění ve struktuře sylogismu, měly být, a jak by měla metoda jejich získávání vypadat. Celá

⁶⁵ Viz např. I, 2, I,10 - I,2 72a17.

⁶⁶ Barnes ve svém článku „Proof and Syllogism“ str. 40 tvrdí, že koncept archai musí předcházet konceptu sylogismu předloženému v *Prvních Analytikách*. Tudíž s největší pravděpodobností Aristoteles vytvořil *První Analytiku* později než „Druhé“. V opačném případě by se sám vědomě zatáhl do silných inkonsistencí vlastního výkladu, což je nepravděpodobné. Toto řešení je dle mého názoru poměrně zajímavé a radikální, jak už u Barnese bývá zvykem, avšak není příliš konsistentní v širším kontextu Aristotelova díla.

⁶⁷ Graeser 1993, str. 368.

situace je o to více komplikovaná tím, s jakou nejasností se Aristoteles o tomto tématu vyjadřuje.

II. 1.2. Archai vs. Axioma

Než se vůbec budeme moci pokusit hledat konkrétní první principy, jejich funkci a cestu k nim, je nutné si vyjasnit zásadní problém spojený s tímto tématem. Aristoteles, jak jsem naznačil, používá dvě slova, která jsou interprety často považována za téměř synonymní či podobná. Jedná se o slova *arché* a *axioma*. Obě slova bývají často překládána jako první principy. To je dle mého názoru první a zásadní překážka ke správnému chápání Aristotelova přístupu k principům. Domnívám se, že je nutné *arché* a *axioma* poměrně striktně rozlišovat, alespoň při interpretaci. Aristoteles nám jako obvykle stylem užívání a výskytem těchto slov zdánlivě příliš nepomáhá. Některé pasáže, především v první knize *Topik* nebo v *Metafyzice*⁶⁸, nás skutečně mohou vést k myšlence, že *axioma* a *archai* jsou více či méně jedno a to samé, ale není tomu tak.

Aristoteles poměrně konzistentně používá slovo *axioma* v případech, kdy mluví o „nejobecnějších principech či podmínkách“ vědění. Především se jedná o princip sporu, který Aristoteles několikrát označuje za nejvyšší princip (*Top.* I, 3, *Met.* IV,3 1005b3, IV6 1011b13). Dále to je například věta o vyloučeném třetím⁶⁹ v 10. kapitole I. knihy *Druhých Analytik* nebo také matematické principy jako „odejmutí“ (I, 10 76 a42) a „existenční tvrzení“ (I, 10 76a32nn).

Pokud si tyto příklady, které nám Aristoteles předkládá, shrneme, jasně nám vyvstává společný rys těchto „principů“. Jedná se o velmi obecné principy podle Aristotela nutné pro poznání. Nejjasněji se to ukazuje na Aristotelově tvrzení o principu sporu. Výsledkem principu sporu je: „že něco nemůže zároveň být a zároveň nebýt“.⁷⁰ Podobně je to s „principy“ jako existenční tvrzení trojúhelníku či jednotky, ty jsou těmi nejobecnějšími principy, jaké je si možné v geometrii představit. Je zjevné, že se nemůže

⁶⁸ *Metafyzika* IV, 3, 1005b5 nn.

⁶⁹ *Druhé Analytiky* I, 11, 77a30.

⁷⁰ Cit. *Metafyzika* IV, 3, 1005b5 a srov. IV, 6, 1011b13-14

jednat o konkrétní *archai* věd použitelné pro vědecký důkaz či pedagogický postup. Při nezaujatém pohledu se však rozdíl velmi projasní. *Axioma*, jak jsem naznačil výše, jsou pro Aristotela těmi nejobecnějšími podmínkami, které vůbec umožňují jakékoliv vědění a poznání.

Axioma musíme mít, respektive držet na mysli jako výchozí body. Neslouží však - a ani nemohou a ani nemohou sloužit - jako formální východiska struktury *apodeiktického sylogismu*. Uvědomit si rozdíl mezi *axioma* a *archai* je skutečně důležité. Toto rozlišení nám umožní objasnit také používání tohoto slova a odrazit další podezření, že Aristoteles používal terminologii velmi nedbale. Je zjevné, že Aristoteles považuje *axioma* skrze své dílo (především *Metafyzika*, *Topiky*), za předpoklady nejobecnějšího charakteru. Domnívám se, že pro Aristotela mohly představovat určité „nutné minimum“ pro samotnou možnost poznávání a dialogu. Předpoklady, které jednoduše musíme v jejich nejširším významu uzнат, abychom mohli v jakékoliv poznávací činnosti pokračovat nebo spíše vůbec začít. Ponechme nyní stranou, zda se jedná o činnost pedagogickou nebo jistou vědeckou činnost pomocí sylogismu, tak jak je vykládána v tradiční interpretaci. *Axioma* budou v obou případech stejné a nutné podmínky poznání či učení.

Zopakujme tedy, že *axioma* jsou v naší interpretaci nejobecnější principy rozdílné od *archai*. *Axioma* mohou být také označena za „principy“ vědění, jelikož se jedná o nutné podmínky. Avšak rozhodně je nemůžeme považovat za principy v tradičním významu, tak jak je u Aristotela běžně chápeme. Tedy pevné pravdivé body poznání, ze kterých se odvíjí apodeiktický sylogismus nastíněný výše ve výkladu o apodeixis. Principy jednotlivých konkrétních věd či předmětů vědění.

Pokud si uvědomíme způsob, jakým Aristoteles popisuje *axioma* a dělení věd z *Fyziky* a *Metafyziky*, jak jsme ho nastínili výše, začíná se nám objasňovat jeden zásadní problém spojený s dělením věd a existencí „univerzální vědy“. Právě *princip sporu* Aristoteles v *Metafyzice*⁷¹ označuje za nejzákladnější a nejjistější, k jakému se můžeme dopracovat. Nejdříve je nutné si prozradit, že právě tento princip je zmiňován také v I. knize *Topik* jako závěr, ke kterému se dopracováváme s pomocí „filosofické“ dialektiky.

⁷¹ Viz *Metafyzika* IV, 6, 1011b.

V tomto spojení tak musíme držet na mysli tezi, že dialektika je cestou k tomu nejobecnějšímu principu.

U principu sporu (a ostatních obecných axiomů) nemůžeme ale v žádném případě mluvit o *arché*, které zakládá možnost nějaké obecné vědy o *ousia*, respektive v pozdější terminologii *metafyziky generalis*. Axioma, tak jako nemohou zakládat jednotlivé partikulární vědy, nemohou zakládat ani vědu obecnou. Jsou univerzální pouze v tom smyslu, že stojí **před** jednotlivými prvními principy vědění. Jedná se právě o *axioma*, o nutnou podmínku, která je společná ostatním pouze proto, že je nutná a předcházející pro všechny typy poznání a jejich *archai*. Není však předcházející v jakkoliv ontologickém smyslu, ale pouze zastřešuje a umožňuje další postup. Zopakujme, že není důležité zda *archai* skutečně zakládají možnost jednotlivého „vědeckého“ poznání a vyvozování pomocí důkazů, nebo jsou materiálem, který je pomocí *apodeiktické* metody pedagogicky předáván. Zdá se však zjevné, že obecné předpoklady jako je princip sporu, jsou Aristotelem označovány za *axioma* a skutečně jsou míněny jako obecné předpoklady. Určitým způsobem stojí nad ostatními principy a zastřešují je, avšak nemohou být považovány za *archai* v tradičním slova smyslu, natož abychom je mohli považovat za základy jakýchsi obecně metafyzických „věd“.

Archai neboli „tradiční principy“ na rozdíl od *axioma* pro nás zůstávají nadále množinou s nejasným obsahem. Nejspíše by to skutečně měly být principy s vlastnostmi, tak jak jsou popsány v *Prvních Analytikách*. Přes zdůraznění rozdílnosti mezi *axioma* a *archai* výše, je nutné zmínit také jednu zásadní podobnost. Podle všech indicií jak k *axioma*, tak k *archai* docházíme stejnou cestou. Je také možné předpokládat, že pro samotného Aristotela nebyl rozdíl mezi *axioma* a *archai* příliš ostrý, nebo spíše zásadní. Jak *archai* tak *axioma* byly zjevně nutnou podmínkou vědeckého či spíše pedagogického poznání. Každé z nich však trochu jiným způsobem. *Arché* jako výchozí bod formalizovaného postupu *apodeiktické* metody. *Axioma* pravděpodobně v Aristotelově systému měla tvořit, jak jsme naznačili výše, jakýsi obecnější zastřešující rámeček.

II. 1.3. *Empeiria a nús*

V 19., závěrečné kapitole II. knihy *Druhých Analytik* Aristoteles představuje vlastní cestu, jak je vůbec možné dostat se k prvním principům nebo je uchopit. Jedná se o poměrně technický popis, jak člověk podle Aristotela postupuje od nejjednodušších vjemů až k prvotním principům. Z komplexnosti celé problematiky nám ale může být již předem jasné, že celá záležitost popisu v 19. kapitole nebude tak jednoduchá, jak se na první pohled může zdát. Aristotelova teze nám říká, že ze smyslového vjemu vychází vzpomínka, ze vzpomínek zkušenost a pomocí zkušenosti a množství jednotlivých vzpomínek si vytváříme určité obecné představy a názory. V *Druhých Analytikách* přímo píše:

Ἐκ μὲν οὖν αἰσθήσεως γίνεται μνήμη, ὥσπερ λέγομεν, ἐκ δὲ μνήμης πολλακίς τοῦ αὐτοῦ γινομένης ἐμπειρία· αἱ γὰρ πολλαὶ μνήμαι τῷ ἀριθμῷ ἐμπειρία μία ἐστίν. ἐκ δ' ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἡρεμήσαντος τοῦ καθόλου ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ἐνὸς παρὰ τὰ πολλά, ὃ ἂν ἐν ἅπασιν ἢ ἐν ἑκείνοις τὸ αὐτό, τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμη, ἐὰν μὲν περὶ γένεσιν, τέχνης, ἐὰν δὲ περὶ τὸ ὄν, ἐπιστήμη.⁷²

Tato „empirická“ metoda však nadělala interpretům množství problémů.⁷³ Není totiž vůbec jasné, jak nazíráme ony pravdivé první principy a o to více, že je zde přítomnost jakéhosi „magického“ prvku *nús*. V další části kapitoly však uvidíme, že při celkovějším pohledu na problém, který se objevuje na samém konci *Druhých analytik*, je funkce a kontext empirického získávání poznatků v Aristotelově komplexní metodě poměrně jasná.

⁷²*Druhé Analytiky* II, 19, 100b4-9; Překlad J. Barnes 1996, str. 118. : So out of sense-perception comes to be what we call memory, and out of frequently repeated memories of the same thing develops experience; for a number of memories constitute a single experience. From experience again-i.e. from the universal now stabilized in its entirety within the soul, the one beside the many which is a single identity within them all-originate the skill of the craftsman and the knowledge of the man of science, skill in the sphere of coming to be and science in the sphere of being.

⁷³ Např. Guhtrie 1981; Smith 1995 (Cambridge Companion to Aristotle), str. 51.

II. 2. Dialektika

Aristoteles proti sobě někdy staví *apodeiktický* důkaz a dialektiku (*sylogismos dialektikos*).⁷⁴ Tyto dva postupy jsou podle Aristotela rozdílné ve svých premisách. *Apodeiktikos sylogismos*, jak jsme viděli výše, musí vycházet z pravdivých prvních premis a v návaznosti na to jsou i jeho závěry pravdivé. Aristoteles nám tyto informace jasně podává v *Druhých Analytikách*, ačkoliv kolem charakteru *apodeixis* jako takové může být mnoho nejasností. Nutnost primárních pravdivých premis nevyvoditelných stejným postupem jako apodeiktický argument, nás nutně zavádí k problému, kolem kterého se soustředí téma celé druhé kapitoly.

Je vůbec možné ony první premisy (principy) poznat, a pokud ano, jakým způsobem. Dnes již tradiční odpovědí u velkého množství interpretů bude: pomocí dialektiky. Dialektický argument vychází z naprosto odlišných premis a předpokladů než argument apodeiktický. Jak už jsme zmínili výše, o dialektice Aristoteles píše ve svém díle *Topiky*.⁷⁵ Pro dialektickou debatu (argument) jsou zásadním pojmem a východiskem *endoxa*⁷⁶.

II.2.1. Význam termínu *endoxa*

Aristoteles často používá toto přídavné jméno ve významu: *ta endoxa*, "přijaté věci", "přijaté názory"⁷⁷. Dle mého názoru nejplausibilnější jsou způsoby vysvětlení tak, jak je

⁷⁴ *Top I*, 1 100a25-30. Tento fakt zdůrazňuje většinou právě Smith, který sám přiznává, že pasáže z *Rhétoriky* jsou pro jeho reinterpetaci dialektiky zásadní- Smith 1993, str. 342.

⁷⁵ Důležitým bodem *Topik* jsou takzvané *topoi*, která ostatně dávají spisu i jeho jméno. V překladu se jedná o místa či pozice. Ačkoliv Aristoteles zjevně tyto *topoi* popisuje a shromažďuje v rozmezí II-VII knihy *Topik*, nikde tento termín přesně nedefinuje. Interpreti, jak už je u Aristotela obvyklé, se tak těžko shodnou na samotném faktu, co to *topoi* jsou. My proto tuto problematiku vynecháme a ukončíme touto poznámkou.

⁷⁶ Viz *Topiky I,2 102b*.

⁷⁷ Liddell-Scott význam u Aristotla: **II. resting on opinion, probable, generally admitted**, ἔ. τὰ δοκοῦντα πᾶσι ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς, opp. to what is necessarily true (τὰ πῶτα καὶ ἀληθῆ), *Arist. Top.100b21*, cf. **EN1145b5, Rh.1355a17**.

od 60. let po současnost poskytli především tři interpreti. Můžeme dokonce vystopovat i jistou návaznost těchto interpretací. Na počátku stojí práce G. E. L. Owena⁷⁸ dále rozvinutá Jonathanem Barnesem⁷⁹ a poté argumenty použité především Terencem Irwinem s jeho velmi obsáhlou studií *Aristotle's First Principles*.⁸⁰

Začněme od konce. Irwinova kniha je v mnoha recenzích⁸¹ označována za zmatenou a ne zrovna ideálně strukturovanou. Jedná se každopádně o velmi obsáhlé dílo k tématu, které není možné ignorovat. Irwin zastává množství tradičních přístupů, například ohledně *endoxa*, které se snaží spojit do velkého kompaktního celku a ukázat dialektiku jakou jedinou Aristotelovu filosofickou metodu *par excellence*⁸². Ačkoliv s mnoha jeho závěry je možné souhlasit, jedná se, dle mého názoru, o extrémní protipól interpretací, které odmítají jakoukoliv roli dialektiky v Aristotelově díle i spolu s celým spisem *Topiky*. Irwinova kniha by se dala postavit do protikladu k přístupu jeho kritika Robina Smitha, který však přes veškerou opozici k Irwinovým tvrzením rozsah jeho práce oceňuje.⁸³ Irwinovu práci můžeme skutečně i my ocenit už z jednoho prostého důvodu. Jedná se o první rozsáhlou práci, která se přes všechny svoje problémy, snaží o komplexní smíření Aristotelovy metodologické teorie a praxe. Je vyvrcholením třiceti let snažení interpretů, počínajíc vlivným článkem G. E. L. Owena, který dosadil dialektiku na pozici Aristotelovy vědecké metody namísto sylogistiky. Právě na počátku 90. let ale začalo být nekritické přijímání dialektiky jako Aristotelovy vědecké metody, představované především Marthou Nussbaumovou a T. H. Irwinem, zpochybňováno.

Smithova práce, jak dále uvidíme, předkládá zajímavé problémy, ale zároveň mnoho fakt ignoruje a někdy se dostává do stejné pasti rozporu praxe a teorie, v jaké se

⁷⁸ Především jeho slavný a vlivný článek "*Tithenai ta Phainomena*" 1969.

⁷⁹ Viz Barnes 1995, str. 16.

⁸⁰ Irwin 1988.

⁸¹ Např. Norman O. Dahl Reviewed work(s): Aristotle's First Principles. by Terence Irwin Source: *Noûs*, Vol. 27, No. 1 (Mar., 1993), pp. 127-133; Pamela M. Huby Reviewed work(s): Aristotle's First Principles by Terence H. Irwin Source: *The Classical Review*, New Series, Vol. 40, No. 1 (1990), pp. 68-69.

⁸² Viz Irwin 2001, především kapitola 2-8.

⁸³ Smith 1993, str. 350.

ocitla tradiční interpretace Aristotela před rokem 1969 a kterou se právě Irwin a další snaží řešit.

Barnesova práce na toto téma je střídmější a je dobře provázána s jeho výše nastíněnou interpretací *apodeixis* jako pedagogické metody.⁸⁴ Budeme ji proto považovat za jakousi střední cestu a do jisté míry se bude další popis krýt právě s Barnesovým pojetím nebo se jím přinejmenším bude inspirovat. *Endoxa* jsou v tomto pojetí kompilací názorů lidí, kteří se nacházejí v určitém společenském postavení. Dialektika je poté jednoduše "způsob argumentace z názorů a postojů přijímaných těmito lidmi. Mezi Irwinem a Barnesem je jediný rozdíl. Pro Irwina jsou *endoxa* určitá "společná přesvědčení".⁸⁵ Nezáleží příliš na postavení lidí, jelikož dochází k mediaci. Pro Jonathana Barnese je více důležité i postavení lidí držících určitý názor nebo postoj, tak jak to zdůrazňuje Aristoteles v 10. kapitole I. knihy *Topik*.⁸⁶ *Endoxa* jsou tudíž pouze ta tvrzení, která mají určitou společenskou váhu. Ať už kvůli tomu, že je předkládá obrovské množství lidí (a tím pádem dochází nejspíše k mediaci), anebo jeden velmi moudrý člověk. Barnes tak zavádí tradici překladu *endoxa* do angličtiny jako „reputable opinions“.⁸⁷ Jedná se tedy o jakési seriózní, respektované a uznané názory a postoje. Já budu nadále používat výhradně řecké slovo *endoxa* právě v tomto významu.

Endoxa jsou pro celé téma dialektiky a potažmo také prvních principů naprosto nejzásadnějším tématem. Je to ve skutečnosti jediný skutečně pevný bod, kterého se můžeme zachytit při interpretaci dialektického argumentu, respektive metody a její funkčnosti. Jistě je možné namítnout, že dalším pevným bodem jsou Aristotelem explicitně vyřčené závěry dialektické metody a to výše zmíněná nejobecnější *axiomata*, avšak *endoxa*, jako výchozí materiál a výchozí body, jsou pro celkové pochopení ještě důležitější než příklady vývodů.

Právě interpretace *endoxa* jako „reputable opinions“ je důležitá pro samotnou Aristotelovu metodu. Dle mého názoru můžeme tento přístup považovat za velmi

⁸⁴ Viz kapitola I. 2.3.

⁸⁵ Irwin 2001, str. 28.

⁸⁶ Také viz *Topiky* I, 1, 101a.

⁸⁷ Barnes, „Proof and the Syllogism“, str. 17-59.

plausibilní díky silné a explicitní textové opoře.⁸⁸ V případě přijetí nám tak vzniká jakési velmi jemné síto, z kterého nám vypadává pouze omezené množství tezí, v našem případě tedy *endoxa* o prvních principech. S těmi pak nadále můžeme v dialektice pracovat.

Na to, jakým způsobem v dialektické metodě podle Aristotela s našimi vybranými *endoxa* pracujeme a jak vůbec lidé k těmto názorům docházejí, se podíváme ve čtvrté části kapitoly. Než se dostaneme k filosofickému užití dialektiky, prozkoumáme stručně i ostatní užití, jak nám je Aristoteles předkládá a zároveň jiné interpretační přístupy. Budeme tak v podstatě kopírovat strukturu první knihy Aristotelových *Topik*. Je to nutné nejen z důvodu systematickosti postupu této práce, ale především proto, že samotnému technickému popisu dialektického umění a jeho formálních postupů v nejrůznějších využitích věnuje Aristoteles většinu obsahu knihy *Topik*

II.2.2. Dialektika obecně a jako vyvracející umění v interpretaci Hamlyna a Smithe

Nejprve se však musíme blíže zaměřit na odlišnou interpretaci *endoxa*, aby byl náš obrázek dostatečně úplný. Než dialektiku zasadíme do kontextu dříve vyložených problémů, tak se na ní podíváme z obecnějšího hlediska a také z pohledu rozdílných interpretací.

Samotný termín „dialektika“ známý především už od Platóna a výsadní postavení dialektiky v Akademii, vedla často interprety k názoru, že se jedná o velmi raný Aristotelův koncept ovlivněný Athénskou Akademií. Jak uvidíme, tento koncept je skutečně silně ovlivněn platónským myšlením, rozhodně ho však nemůžeme považovat v širším kontextu za koncept raný.⁸⁹ Aristoteles dokonce v *Topikách* explicitně rozlišuje mezi dialektikou, jak byla používána v Akademii, a svojí filosofickou dialektikou⁹⁰. I samotný popis platónské dialektiky je neocenitelnou pomůckou pro studium antické

⁸⁸ Viz především *Topiky* I, 10, 104a1-nn.

⁸⁹ Za raný nemůže být považován z jednoduchého důvodu: zmínky o dialektice a zjevné užívání této metody se objevují i v prokazatelně pozdních Aristotelových spisech jako *Metafyzika*; viz kapitola I.

⁹⁰ *Top.* I, 2 a II 8. dále Hankinson 1999.

filosofie. S největší pravděpodobností můžeme Aristotelův výčet o dialektice považovat za autentický popis, a proto se stává zásadním nástrojem pro chápání například Platonových středních dialogů.

Podle některých interpretů⁹¹ Aristotelovy texty podporují poněkud odlišné chápání *endoxa* a potažmo celé dialektiky, než jakého jsme se dotkli v předchozí podkapitole (3.1) a jak ji podrobně probereme ve čtvrté části. Předními odpůrci interpretace dialektiky jako výsostné Aristotelovy filosofické metody, kterou bychom mohli s trochou zobecnění přisoudit zmíněnému Irwinovi, Owenovi, Barnesovi nebo například i Nussbaumové⁹², jsou především Robin Smith nebo D. W. Hamlyn.⁹³ V tomto pojetí jsou zdůrazněny dialektické premisy jako otázky, zatímco *apodeiktické* premisy jsou tvrzení či předpoklady.⁹⁴

"ten kdo dokazuje, se neptá, ale přijímá"⁹⁵.

Ten, kdo praktikuje dialektiku, se podle Smithe pouze ptá, porovnává a elenchickým způsobem, rozbíjí. Dialektika tak nemůže přinášet jakýkoliv pozitivní závěr.⁹⁶ Podívejme se nyní stručně na Smithovu interpretaci. Při zmíněném výkladu se podle něho bude dialektický argument skládat ze dvou částí. Jednou z nich bude metoda objevování předpokladů, z kterých vyplývá určitý daný závěr. Druhou bude metoda určení předpokladů/premis, ze kterých bude tázající ochoten ustoupit a tím poskytnout prostor pro vyvrácení svojí teze.⁹⁷

⁹¹ Především se jedná o Robina Smithe.

⁹² *Fragility of Godness*. Cambridge University Press 1986, part III.

⁹³ Jstor, Aristotle on Dialectic, Philosophy (složka), a například Dialectic and Method in Aristotle Robin Smith Texas A&M University November 10, 1998.

⁹⁴ Smith 1993, str. 19.

⁹⁵ *První Analytiky* 24b18-20.

⁹⁶ Viz Smith 1993, str. 341.

⁹⁷ Smith 1999, str. 45.

První části funkce argumentu rozvíjíme tak, že si roztřídíme premisy podle logické struktury. Aristoteles zde podle Smitha nepoužívá sylogistiku (což je v *Topikách* zjevné), ale spoléhá se na méně formální systém *koina* (tedy systém společných tvrzení). Druhou funkci argumentu použijeme tak, že si jako dialektici vytvoříme určitý seznam předpokladů, které jsou přijatelné pro určitý typ osob a ve chvíli, kdy víme, s jakým typem tazajícího jsme ve střetu, můžeme předpřipravené vhodné premisy použít. Smith tvrdí, že pro Aristotela je dialektika umění a umění je vždy obecné. S touto interpretací by se jistě dalo souhlasit do té míry, že se vztahuje na první dva druhy užití dialektiky. Tedy cvičební a peirastický. Podobné postupy však jsou jistě zapojeny i u třetího případu, tedy dialektiky ve spojení s filosofickou vědou, avšak cíle tohoto postupu jsou *naprosto* odlišné, jak Aristoteles sám explicitně říká.⁹⁸

Metoda, kterou nám Aristoteles předkládá ve svém spise *Topiky*, se skutečně spoléhá především na závěry vyvozené z určitých “společných hledisek ohledně práva, přírody, politiky a mnohých jiných věcí”.⁹⁹ Aristoteles pro tato společná hlediska používá slovo *koina*. *Koina* (tedy společná či běžná) jsou především ve významu, že nenáleží přímo nějakému předmětu či odvětví, ale jsou společná všem a mohou být použita v téměř jakýchkoliv argumentech o čemkoliv. Tato *koina* můžeme dle mého názoru zároveň ztotožnit s *endoxa*. Respektive je můžeme považovat za jejich obdobu.

Důležité je také zmínit postup zkoumání z protikladů. Protiklady jako takové a jejich páry hrají v celé dialektice důležitou roli. Jak uvidíme dále, jak u peirastických typů dialektiky, tak u filosofického užití je stavění protikladných tezí proti sobě primárním východiskem dialektické metody. Rozdíl filosofické metody tkví nejen v odlišných cílech, což Robin Smith pomíjí, ale také v tom, že filosofická dialektika získává svoje základní protikladné teze z takzvaných *endoxa*, které jsme popsali výše, jenž dle mého názoru přináležejí právě jen filosofickému užití dialektiky.

⁹⁸ *Topiky* I, 3, 102b.

⁹⁹ Cit. *Rhetorika* I, 2, 1358a 12-14a. Zde je také termín *topoi* a *koina* dále popsán Aristotelem jako důležitý především pro etiku. Na tuto souvislost upozorňuje Guthrie, vol. VI na straně 150. Tato krátká zmínka však neřeší problém definování *topoi*, o kterých mluví Aristoteles tradičně velmi vágně.

II. 3. Použití a typy dialektiky

Aristoteles na začátku spisu *Topiky* jasně určuje tři praktická užití dialektického umění jejich metodologii a postupy poté ve svém spise vysvětluje. Ačkoliv pro nás a pro Aristotela je nejdůležitější třetí způsob užití, tedy filosofická dialektika. O specifickém filosofické dialektice stejně tak ostatních druzích se alespoň v krátkosti zmíníme.

II.3.1. Cvičební/elenchická dialektika

Aristoteles na prvním místě zmiňuje dialektickou metodu, kterou je možné používat při cvičení a výchově. Je pravděpodobné, že tento způsob dialektiky můžeme ztotožnit s dialektikou, jak byla praktikována v Akademii v době Aristotelova působení, ale zřejmě i předtím. Aristoteles na tuto metodu často odkazuje především v VIII. knize *Topik*. Aristoteles zjevně předpokládá obecnou znalost postupů této gymnastické dialektiky. Je pravděpodobné, že dialektika v této formě byla nejen v Akademii, ale také u dobového Aristotelova publika, stejně rozšířeným a známým žánrem jako například dialogická literární forma.

V těchto gymnastických střetnutích se setkávají dva soupeři. Jeden má vždy pevnou roli tazatele a druhý mu odpovídá. Odpovídající přichází s nějakou určitou pozicí či tezí. Tazatel se následně ptá se záměrem dospět k vyvození úplně protikladné pozice oproti té, kterou na počátku předložil odpovídající. Snaží se tedy vyvrátit tezi odpovídajícího v jejím základě. Pro vyvracení používá Aristoteles známé slovo *elenchein*. Tento termín nás samozřejmě automaticky odkazuje k metodě, kterou používá Platónův Sokrates v raných dialozích.¹⁰⁰ *Elenchos* je v tomto pojetí poměrně formální postup velmi podobný tomu, který popisuje či zjevně předpokládá Aristoteles.

V tomto pojetí dialektiky je tazatel nucen ptát se takovým způsobem, aby bylo možné odpovědět jednoduše ano či ne. Odpovídající se tudíž musí omezit na takto jednoduchou odpověď, popřípadě se může ohradit vůči formě otázky. Jelikož se jedná o

¹⁰⁰ O tomto postupu především Ch. Kahn 1981.

cvičební postup, odpovídající může odpovídat buď podle svých názorů, nebo se pokusit zastupovat postoj například obce, známé osoby či filosofa. Jak zmiňuje například Smith,¹⁰¹ u procesu byli pravděpodobně přítomni rozhodčí či další účastníci, kteří určovali roli výherce takovéto dialektické hry.

Tato dialektická metoda byla pravděpodobně v Akademii používána jako způsob tříbení argumentačních a řečnických dovedností a v tradiční interpretaci také jako způsob filosofického zkoumání.¹⁰²

II. 3.2. Peirastiká dialektika

Dále Aristoteles zmiňuje dialektiku, která nás podrobuje zkouškám či nás zkouší (používá slovo *peirastiké*¹⁰³). Funkce tohoto dialektického počínání je jednoduchá. Aristoteles zmiňuje, že je velmi složité poznat, zda někdo skutečně vědění má či ne.¹⁰⁴ Právě to je funkcí „peirastické“ dialektiky. Pomocí tázání má za úkol zjistit, zda někdo, kdo tvrdí, že má o něčem vědění, ho skutečně má. Podstatnou součástí této metody je, že od tázajícího není vyžadováno vědění, kterého se snaží u odpovídajícího dopátrat. Jako

¹⁰¹ Smith 1999, str. 51.

¹⁰² Zkoumání tohoto zajímavého tématu přesahuje rámec naší práce. Tudíž pouze několik poznámek. Výše nastíněný koncept je na první pohled velmi podobný nejen postupu, který explicitně používá Sokrates v raných Platonových dialozích, ale při bližším zkoumání můžeme podobný postup nalézt také ve středních dialozích jako je např. *Faidon*. Především v části 101a obsahující „teorii“ o anamnéze. Dá se s úspěchem pochybovat, že alespoň u Platóna mohl být používán tento způsob dialektiky ke skutečnému poznávání. Mnohem spíše se stále jednalo o jakousi „aristokratickou“ hru na rozkrývání a argumentaci vedoucí víceméně do ztracena. To však neznamená, že Platon nepovažoval samotný proces, i když bez pozitivních výsledků, za důležitější než vyvození komplexních ontologických teorií. Dle mého názoru je také poměrně zjevné, že Aristoteles nevyvíjí nové užití dialektiky, pouze v tomto případě popisuje zaběhnutou a obecně známou praxi.

¹⁰³ Liddell-Scot: *πειρ-αστικός*, ἡ, ὄν, A. fitted for trying or testing, tentative, “ἔστι δ’ ἡ διαλεκτικὴ π. περὶ ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστικὴ” Arist. *Metaph.* 1004b25 ; ἡ - κή (sc. τέχνη, ἔπιστήμη) as a branch of dialectic, Id. SE169b25 ; Smithova poznámka ze str. 29. Femininum často označuje umění podobně jako *rhétoriké*, tzn. umění zkoušení, umění podrobování zkouškám.

¹⁰⁴ *Metafyzika* IV, 6.

v prvním případě se opět jedná o postup vyvracení.¹⁰⁵ Každý, kdo něco skutečně „ví“, by se neměl po podání teze o předmětu v řetězci otázek a odpovědí dostat k protikladnému tvrzení o předmětu, o kterém má vědění mít.

Tento postup je samozřejmě znovu velmi podobný *elenchickému* vyvracení, které končí v aporii, tak jak je používá Platonův Sokrates nejen v raných dialozích.

Tato funkce dialektiky je ve své podstatě velmi podobná prvnímu bodu a jedná se pravděpodobně také o Aristotelův popis zavedené praxe v Akademii. Vzhledem k pasáži SE 165 můžeme také bez větších obav spojit cvičební a peirastické umění v jedno tak, jak to činí Aristoteles. Ten pravděpodobně když říká, že „jsme probrali peirastické a dialektické umění jinde“¹⁰⁶, má na mysli *Topiky*. Pod dialektickým uměním nejspíše míní filosofické užití dialektiky, jak uvidíme dále, a ostatní postupy které popisuje, považuje za varianty umění peirastického.

II.3.3. Filosofická dialektika

Pro naše téma je nejdůležitějším užitím dialektiky její spojení s filosofickými vědami (viz dělení věd v kapitole I.). Zde se také bude rozcházet interpretace skutečné funkce dialektiky v Aristotelově vlastní metodologii. V kontrastu s předchozím použitím můžeme podle mého názoru toto spojení dialektiky a filosofických věd považovat za Aristotelovu invenci. V tomto případě již nejspíše pouze nepopisuje zavedenou dobovou praxi, ale představuje nám svojí filosofickou metodu.

Dialektické vyvracení, alespoň v prvních dvou metodách, nám skutečně nemůže přinést jakékoliv pozitivní a pravdivé závěry. To je další zásadní východisko Smithovy interpretace.¹⁰⁷ Pozitivními výsledky samozřejmě míníme první pravdivé principy, ne

¹⁰⁵ *Topiky*, I. kniha a VIII. Kniha.

¹⁰⁶ SE. 165a a také zde kapitola I. 1.2.

¹⁰⁷ Smith 1994, str. 131.

poznání, že odpovídající nemá vědění či důkaz o inkonsistenci zkoumané teze či tvrzení. Smith z tohoto bodu vyvozuje za použití Aristotelových tvrzení z *Sophistici Elenchi*¹⁰⁸, že s pomocí dialektiky není možné ničeho dosáhnout. Avšak právě v I. knize 2. kapitoly *Topik* Aristoteles jasně říká, že dialektika je užitečná „ve spojení s filosofickou vědou“.¹⁰⁹ Aristoteles na stejném místě také říká, že:

„Je cílem nalézt metodu, která nám umožní vyvozovat z *endoxa* závěry o každé dané otázce a neodporovat si v tomto důkazu“¹¹⁰

Aristoteles také jasně vyjadřuje, že dialektika se zabývá nejrůznějšími problémy a je cestou k principům všech oborů (*Topiky* I,2,101b 2-4¹¹¹). Například Graeser však tvrdí, že takovéto Aristotelovo vyjádření není možné vykládat tak, že Aristoteles v dialektice „razí královskou cestu filosofie jako dialektiky.“¹¹² Důvod je podle něho jednoduchý, dialektika není vědeckou metodou. Avšak pokud přijmeme Barnesovu interpretaci, potom nejen že se v Aristotelově díle žádná vědecká deduktivní metoda nevyskytuje, ale znovu stojíme před problémem absence podobné metody v samotném Aristotelově bádání. Pokud má Aristoteles podle Graesera jinou „královskou metodu filosofie“ (jmenovitě deduktivní sylogismus), není příliš jasné, proč tuto metodu ve svém výsostně filosofickém díle, jako je *Metafyzika*, nepoužívá.

Budeme se tedy nadále řídit principem Ockhamovy břitvy a místo vytváření interpretačních konstrukcí, které protiřečí textu, se budeme držet přímo explicitních vyjádření Aristotela. Dle mého názoru je s textovou oporou bez obav možné přijmout (alespoň jako tezi) dialektiku jako pravou Aristotelovu filosofickou, či alespoň

¹⁰⁸ *SE*. 167b.

¹⁰⁹ Cit. Řecký 101a.

¹¹⁰ *Top.* I, 1 100b.

¹¹¹ Dále také v *SE*, 11, 172a 19-20.

¹¹² Cit. Graeser 1993, str. 371.

podpůrnou, metodu. Podobnou interpretaci zastává kromě již zmíněných interpretů například také W. Wieland.¹¹³

Na závěr této části považuji za podstatné znovu zdůraznit, že filosofická dialektika je rozdílná od dialektiky cvičební a peirastické tím, že jejím cílem není pouze rozkrytí řetězce od závěru k premisám, a tudíž vyvrácení soupeřovy teze. Filosofická dialektika má spíše, jak uvidíme podrobněji, určitou třídící funkci v hledání pravdy a porovnávání protikladů. Především proto je cestou k principům.

II. 3.4. Dialektika a rétorika

Pro úplnost musíme ještě zmínit vztah dialektiky k rétorice. Důvod, proč musíme rétoriku zmínit, je Aristotelovo tvrzení, že rétorika je protikladem (*antistrophos*)¹¹⁴ dialektiky, ale zároveň je určitým způsobem jejím odvětvím.¹¹⁵ Podobnost dialektiky a rétoriky je samozřejmě zjevná. Rétorické promluvy, stejně tak jako dialektické argumenty, mají za cíl přesvědčit soupeře o určitých závěrech na základě dříve přijatých premis a tezí. To znamená, že stejné postupy a metody, jaké jsou užitečné v peirastické dialektice, mohou být použity i v umění rétorickém.

Rozdíl mezi rétorikou je, že rétor se snaží poznat z premis závěry. Tedy pochopit, co a jakým způsobem (emoce a styl hrají v Aristotelově *Rhétorice* značnou roli) chce publikum slyšet a pomocí nástrojů a postupů, které jsou pro rétoriku společné s dialektikou, k těmto závěrům přímo směřuje. Rétor je podle Aristotela ten, kdo má schopnost přesvědčivosti.¹¹⁶

¹¹³ Svoji interpretaci Wolfgang Wieland představuje nejen ve své knize *Physics of Aristotle*, str. 216, ale například také v článku „Problém principů v Aristotelově *Fyzice*“ in *Epagoge a Epistémé*. Je nutné podotknout, že jeho přístup, ačkoliv se dá zařadit do skupiny interpretů uznávajících dialektiku jako důležitou Aristotelovu metodu, je nekompatibilní především s Barnesovým pojetím apodeixis jako pedagogické metody.

¹¹⁴ *Rhet.* I, 1, 1354a1.

¹¹⁵ *Rhet.* I, 2, 1356a30f.

¹¹⁶ *Topiky* VI, 12, 149b25.

II.4. Dialektika, *empeiria* a první principy

Poté, co jsme si přiblížili rozmanité funkce a protiklady dialektiky, jak je vykládá Aristoteles, a zároveň jsme si stručně nastínili interpretaci Robina Smithe, který je hlavním představitelem směru, jenž odmítá dialektiku jako Aristotelův filosoficko-metodologický koncept práce, pokusíme se spojit nastíněná témata do kompaktního celku.

Prozatímní výklad témat týkajících se Aristotelovy teorie vědění a poznání přinášel více problémů než objasnění. Některá řešení jsme stručně vyložili alespoň v náznaku. Například Barnesovu interpretaci *apodeixis* jako pedagogické metody, rozdíl mezi *archai* a *axioma* a problém zakládání „speciálních“ věd a s ním související Aristotelovo dělení věd postavené na silné textové opoře. Dále jsme probrali problematiku samotné metody, kterou Aristoteles používá ve svém díle, respektive její zdánlivou absenci. Jak jsem již naznačil v úvodu, domnívám se, že právě dialektika pochopená v kontextu *Druhých Analytik*, dělení věd a konkrétního postupu bádání, které Aristoteles používá především v svém spisu *Fyzika*, může být přijata následně jako Aristotelova filosofická metoda. Ve světle předchozího výkladu je nám jasné, že se jedná o specifickou odnož dialektiky. Pokud se zároveň chceme striktně držet textové opory a nechceme vytvářet krkolomné konstrukce pro udržení například tradičního výkladu dedukce jako Aristotelovy metody, zbývá nám dialektika jako nejčistší řešení.

Pokusme se nyní zrekonstruovat způsob fungování „speciální“ filosofické dialektiky v kontextu pojmů *nús*, získávání *endoxa* a stručné ilustrace Aristotelových metod badání v jeho díle. Koncepty, o kterých jsme se výše zmínili a které interpretované samostatně či izolovaně v rámci spisu mohou působit nejasně či silně problematicky, se tak snad stanou jasnějšími.

Ve světle této pasáže je tedy možné principiálně souhlasit např. s tvrzením Robina Smithe, že dialektika nemůže být jedinou Aristotelovou cestou k principům. S velkou pravděpodobností se bude jednat o kombinaci metody, jak ji Aristoteles popisuje

v Topikách, která je určitým způsobem „užitečná pro filosofii“¹¹⁷, a postupu založeného na smyslovém vnímání a zapojení poměrně nejasného konceptu *nús*.

II. 4.1. Od vjemů k *endoxa*

Začneme od *endoxa* a „empirické“ cesty k nim. Dle mého názoru můžeme v komplexnější interpretaci odmítnout extrémnější verzi přístupu Robina Smitha¹¹⁸, jelikož jeho výklad neřeší zásadní problém, který naše zkoumání Aristotelovy metodologie započal. Tímto problémem je absence vysvětlení toho, jak Aristoteles postupuje ve svém vlastním bádání. Smith sice poměrně plausibilně ukazuje, že pouhé *názory* mohou těžko být východiskem dialektické metody, která by nám následně poskytovala premisy, avšak neřeší onu absenci metody. Pokud Aristoteles nepoužívá dialektiku jako svojí filosofickou metodu zkoumání, jakou jinou metodu tedy používá? O tradiční deduktivní metodě, která byla dlouho udržována v centru Aristotelovy metodologie, nemůže být řeč. Nejen kvůli ryzí fyzickou absenci podobných formálních dedukcí v Aristotelových dílech, ale také díky vnitřní nejasnosti a rozpornosti celého konceptu nastíněného v *Prvních Analytikách*.¹¹⁹ Nejrůznější interpretační varianty dialektiky jako Aristotelovy metody, nám tudíž zůstávají jako poslední záchytný bod.

Prvním argumentem může jistě být, že Aristoteles označuje explicitně právě dialektiku jako cestu k principům (*Topiky* I, 2), avšak i bližší zkoumání jeho samotných

¹¹⁷ Viz *Topiky* I. 2. Právě tuto užitečnost zdůrazňuje v protiargumentu i Smith (1990, str.), když se snaží ukázat, že dialektika není samou metodou pouze určitým nástrojem. Zdá se mi však se záměrně směřuje *peirastiké a gymastické* použití dialektiky a užití filosofické, o kterém Aristoteles jasně mluví, a které má v podstatě jistě jiný účel a cíl než první dvě užití (viz II. 2.) Jak si ukážeme v závěru slabší verze Smithovi interpretace dialektiky jako nástroje se zdá být velmi pravděpodobná.

¹¹⁸ Přístupy, které předkládá například v Barnesově sborníku, jsou mnohem méně vyhraněné a většina předpokladů, které Smith činí, je silná a zajímavá. Mnoho z tezí Smithovy interpretace je jednoduše platných a velmi přínosných. Především podrobné srovnání pasáží v *Top.* I, 2 a I, 14 s pasážemi z *Rhétoriky*. Stejně tak je velmi silná teze, že samotným předmětem dialektiky jsou pouze axioma a ne archai, tedy principy jednotlivých věd. Především tato teze má silnou oporu v textu, jelikož Aristoteles zmiňuje vždy výhradně jen principy, které jsme si označili za axioma a nedává příklady jakýchkoliv archai. Smithova interpretace dle mého názoru trochu pokulhává v komplexnějším pohledu na Aristotelovu metodu, avšak na jeho obranu bychom měli zmínit, že sám Smith nikde nevyjadřuje ambici předložit komplexní teorii, tak jako například Irwin nebo Nussbaumová.

¹¹⁹ Viz kapitola I. 2.1.

postupů podpoří naši tezi, která považuje dialektiku za filosofickou metodu nebo alespoň její esenciální součást.

Vezměme tedy nyní vážně bod po bodu to, co Aristoteles sám říká, se všemi implikacemi, které z toho plynou. Ačkoliv Aristotelův výklad v oblasti vědy a principů je většinou všechno, jen ne názorný, pokusím právě proto, možná trochu neobratně, o názorný výklad. Představme si dialektika, který potřebuje jako materiál ke své práci *endoxa*, tak jak o tom mluví Aristoteles. Dále jako zdroj tohoto materiálu moudrého člověka a zároveň dav či obec obyčejných lidí. Za moudré lidi Aristoteles považoval například svoje filosofické předchůdce.¹²⁰ Dav obyčejných lidí mohou v našem případě být občané Athén (rozuměj muži). Tito lidé (v tuto chvíli není podstatné, zda se jedná o člověka moudrého či dítě) se pohybují světem a jak jsme si výše naznačili, Aristoteles předpokládá, že mají jistou *dynamis*.¹²¹ Schopnost za pomoci smyslových vjemů či vjemových dat (99b32 a 100a13 *Druhé Analytiky* nebo *O duši* II, 6) získávat pojmy či obecné pojmové obsahy (*ta noeta*). Z těchto vjemů následně vzniká vzpomínka a ze vzpomínek vzniká zkušenost zkušenosti a velké množství jednotlivin se na základě rozdílu redukuje na běžnější pojmy a dále pojmy jednodušší a nejjednodušší až dojdou k pojmům neredukovatelným, prvním (*protá*).

Podle Aristotela v celém procesu hraje důležitou roli pojem *nús*.¹²² Jedná se o určité specifické „nastavení mysli“ umožňující právě průběh procesů na cestě k prvním principům, respektive konečné uchopení těchto principů. Jde o kapacitu, kterou má člověk (viz *O duši* II, 6) a která nám pomáhá v rozlišování pravdivých a nepravdivých a *nús* je samotným uchopením těchto principů. Například podle Barnes¹²³ se jedná o stav, kdy jsme schopni reflektovat celý proces a zároveň nutný stav myšlení k uchopení principu.

¹²⁰ viz *Fyzika I, 1*.

¹²¹ Liddell - Scott, význam u Aristotela:

IV. *capability of existing or acting, potentiality, opp. actuality* (ἔννεργεια), Arist. *Metaph.* 1047b31, 1051a5, etc.: hence δυνάμει as Adv., *virtually*, “ὄσπερον ὁ ἐν τῇ τάξει, πρότερον τῇ δυνάμει . . . ἔστι” D.3.15; opp. ἔνεργείῳ, *Arist. APo.* 86a28, al.; opp. ἔντελεχείῳ, *Id. Ph.* 193b8, al.

¹²² Většinou se do angličtiny překládá jako „apprehension“ (uchopení, chápání, tušení).

¹²³ Srov. Barnes (1994), *Aristotle: Posterior Analytics*, 2nd Edition, Clarendon Press, Oxford.

Samotný koncept a funkce *nús* (*Druhé Analytiky II, 19, 100a10-b6*) jsou dalším velmi složitým bodem pro všechny interprety Aristotelova díla. Problém získává na objemu obzvláště, pokud se koncepce *nús*, kterou Aristoteles zmíní pouze v samém závěru *Druhých Analytik* skombinuje s tím, jak Aristoteles popisuje a dělí *nús* ve spisu *O duši* (především III, 5). Při řešení otázky, jakým způsobem *nús* funguje v procesu docházení k principům, rozhodně nepanuje mezi interprety shoda. Avšak s trochou zjednodušení můžeme pro náš účel najít jisté styčné body interpretací.

Neshody totiž panují především v otázce, zda je *nús*¹²⁴ určitá neomylná intuice či schopnost našeho intelektu nebo nastavení mysli, respektive stav, který nám potvrzuje pravdivost principů, které jsme získali¹²⁵. Pro naše téma není toto rozdělení podstatné. Důležité je, že *nús* je podle Aristotela vždy pravdivý, ať už se jedná o neomylnou schopnost¹²⁶ či o určité reflektivní uchopování principů při jejich získávání.¹²⁷

Pro náš výklad je důležité právě získávání vjemů. Vraťme se k našim figurantům. Ti tedy podle Aristotelova popisu získají vzpomínky, ze vzpomínek zkušenosti a na jejich základě jakési obecné pojmy či přesvědčení. Domnívám se, že tyto přesvědčení či pojmy můžeme považovat za předstupeň *endoxa*. Předstupeň proto, že se jedná v podstatě o

¹²⁴Domnívám se, že pravděpodobnější je právě druhá možnost. Tedy, že se jedná o kognitivní stav, ne o metafyzické nastavení mysli, “které se dá zapnout na čudlík”. V tomto názoru mě podporují interpretační kapacity jako Barnes, Owen či také Kahn

¹²⁵Srov. Kahn 1981, str. 411; Kahn přistupuje v závěru svojí knihy k danému problému takto: “...this [inductive] process of learning and exercising science, although it has a metaphysical cause and even a metaphysical guarantee in the super-rationalism of the active intellect, must be achieved in our own experience by the ordinary processes of induction and hard work: there is no epistemic button we can push in order to tune in on the infallible contemplation of noetic forms by the active intellect... And for us the training begins in sense perception and in reflection upon our perceptual experience” - Podobnou pointu přináší ve svém článku i Murat Ayeede 2003, str. 45: The primary source of the reading of the orthodox view, namely, the last paragraph of II 19, is nicely handled by my account: *nous* is always true, because *nous* is the knowledge we have of the universal empirical truths on the basis of inductive evidence; however, we cannot always conclusively defend our knowledge claims, and I do not think that Aristotle has claimed otherwise. ”

¹²⁶ K tématu například také L. A. Kosman 1973, str. 379: *Understanding* [first principles], the noetic grasp we have of them as principles, concerns our ability to use them in explaining and making intelligible the world of phenomena. *Nous* therefore is a feature of our understanding of all explanatory principles or premises . . . just insofar as we understand them *qua* principles and not *qua explicanda*. (str. 389)

¹²⁷ Viz Barnes, Ayeede, Owen, Guthrie, Ross 1924, str. 31-32.

všechna přesvědčení, která děti, obyčejní athénští muži či mudrci mají. Nyní nastupuje na scénu „síta *endoxa*“, tedy uznávaných názorů. V tuto chvíli ještě není podstatná jejich skutečná pravdivostní hodnota a ani nemůže být.

Než se podíváme na proces zpracování *endoxa* v dialektice, zastavme se ještě u procesu získávání pracovního materiálu. Problémem se může stát „empiričnost“ postupu poznávání prvních principů, respektive v naší interpretaci získávání materiálu pro jejich poznání. Někteří interpreti¹²⁸ se snaží z výkladu postupu z *Druhých Analytik* II, 19, který se zdá být v podstatě velmi empirický, odstranit tuto empirickou složku. Tak silná akcentace smyslových vjemů u Aristotela v tak zásadním postupu, jako je získávání neměnných principů vědy, je samozřejmě pro mnoho tradičních interpretů minimálně psychologickým problémem. Příkladem může být například už zmíněný T. H. Irwin¹²⁹, který se snaží vyložit dialektiku jako výsostnou filosoficko-vědeckou Aristotelovu metodu, která je neempirickou a kompletně intelektuální činností. Domnívám se, že takovýto přístup je extrémní, ačkoliv řeší některé problémy ohledně funkce některých pasáží *Topiků* (především kapitola VIII) v rámci Aristotelovy filosofické praxe. Na druhou stranu ignoruje jasné textové podklady, jak nám je předkládá Aristoteles explicitně především v závěrečné kapitole *Druhých Analytik*, ale také implicitně v *Topikách* (I, 13;I,14). Budeme tedy dále přijímat postup od vjemových dat přes vzpomínky a zkušenosti jednoduše tak, jak ho Aristoteles předkládá.

II.4.2 Zpracování *endoxa* a jejich pravdivost

Ve chvíli, kdy jsme získali určitá data ze smyslových vjemů, je však ještě zjevně daleko k *endoxa*, která mají být názory určité váhy a postavení. V běžné interpretaci je tento fakt přijímaný jako neproblematický. *Endoxa* jsou názory určitého statusu a reputace. Smith se však proti tomuto pojetí staví a snaží se ukázat, že pro dialektiku jsou vhodné jakékoliv názory.

¹²⁸ A Companion to Aristotle (Blackwell 2009), str. 66 - 80.

¹²⁹ Irwin 1988, kapitola VI.

To je bezesporu pravda. Pravdivá je tato teze však pravděpodobně u dialektiky peiriastické a gymnastické, které z podstaty mohou pracovat s jakýmikoliv názory jakékoliv hodnoty. Jedná se totiž o postup cvičební a „tréninkový“. U použití filosofického je tomu ale jinak.

Smith například zdůrazňuje pasáž z *Topik* I, 14, 105b12-15, kde Aristoteles nabádá k sestavení seznamů názorů podle toho, jak přísluší k jednotlivým předmětům. Právě tato pasáž se dá také velmi dobře pochopit jako podpora pro náš výklad. Aristoteles zde totiž nevybízí k přípravě tabulek **typů názorů podle toho, komu náleží**, ale k čemu (jakému předmětu) náleží. U běžného dialektického umění, jehož hlavním cílem je debata a vyvrácení, jde především o znalost a odhad názorů toho či onoho typu člověka podobně jako v rétorice. Právě třídění názorů do skupin podle předmětu ukazuje, že tento postup Aristoteles ve 14. kapitole míní pro filosofické použití dialektiky ne běžné cvičební užití dialektiky. Pro peirastické a gymnastické užití je nutné znát názory určitých typů protiřečníků, z nich se snažit vyvodit linku argumentace a tomuto poznání přizpůsobit argumentaci vlastní. Zopakujme, že při použití dialektiky pro filosofickou „vědu“ je cílem nalezení principů, ne pouhé vítězství v debatě. Je tedy zjevné, že dělením podle předmětu má Aristoteles na mysli přípravu a zpracování dat, která jsme získali pomocí smyslového vnímání. Třídění s velkou pravděpodobností provádíme sami ještě před tím, než zapojíme dialektickou metodu.

Dle mého názoru právě tento postup třídění¹³⁰ a vnitřní přípravy odpovídá kroku od smyslů k paměti za pomoci zkušenosti z 19. kapitoly II. knihy *Analytik*. Tříděním do skupin nejen že si připravujeme materiál a výchozí body pro jednotlivá odvětví, ale také vytváříme obecné kategorie nadřazené jednotlivinám (výše zmíněná *koina*). Podobný postup je možné zapojit také ve cvičebních užitích dialektiky, a tudíž potažmo rétoriky, avšak dalším pomocným krokem je to, že ve filosofickém užití dialektické metody se podle Aristotela pravděpodobně berou v úvahu pouze názory s určitou společenskou hodnotou.¹³¹ *Endoxa* samotná nejsou pouze „dobré“ uznávané názory, ale můžeme

¹³⁰ Ačkoliv nemůžeme tento argument považovat za silný, jistě je možné uvážit tezi, že právě dělení podle předmětů je argumentem pro vytváření principů (archai) pro jednotlivá oddělení vědy/vědění.

¹³¹ Proti této interpretaci vystupuje již několikrát zmíněný Robin Smith 1993, str. 340.

předpokládat podle vyjádření Aristotela¹³², že existuje jasná hierarchie. Ta ostatně dobře odpovídá dobovému chápání společnosti a především Aristotelovu pojetí politiky. Největší hodnotu mají výroky/názory moudrých mužů a hodnotné názory, dále všechny názory jim podobné a názory, které jsou opaky opaků těchto názorů. Všechny takovéto teze můžeme přijmout jako výchozí materiál pro dialektiku. Poté, co prošly názory sítím *endoxa*, a zůstávají nám tedy všechny tyto „hodnotné názory“, může dialektik-filosof přistoupit k setřídění podle předmětu.

Celý tento postup již není pouhou obecnou prací s názory, ale jedná se o specifickou funkci dialektiky. Pokud Aristoteles mluví o dialektice jako metodě i tyto přípravné fáze pod ní nutně spadají. Nemůžeme tedy dialektiku považovat, jak se to často stává, pouze za samotný akt dialogu či rozmlouvání a probírání protiv.¹³³ Tento postup je přímo navazující metodou na získávání materiálu ze smyslových vjemů, a tudíž ho můžeme považovat za Aristotelovu „vědeckou“ metodu získávání prvních principů. Je také zjevné, že podobný postup se dá užít obecně v jakémkoliv odvětví Aristotelovy vědy, jak jsme si je rozdělili na samém začátku. Způsob užití se ve vědách dělí pouze podle toho, k jakému předmětu se vztahujeme. Můžeme tak tento postup použít pro získání vědění nejen o fyzice a první filosofii (tak se snažíme získat konkrétně první principy), ale také například ve vědách praktických.

Zmíněné probírání pro a proti je další esenciální součástí dialektiky. Je to právě ta složka, která dialektiku připodobňuje sofistickým uměním a rétorice a někdy může být zdrojem zmatení interpretů. Ve chvíli, kdy jsme prošli fází třídění a řazení podle předmětu, máme k dispozici tvrzení a názory k danému předmětu, které jsou „nejhodnotnější“. K těmto můžeme podle Aristotela přidat protiklady protiv těchto tvrzení a názory těmto tvrzením podobné. Abychom však mohli postoupit v naší metodě dále, je třeba je spárovat s protiklady těchto tvrzení.

Je zásadní, že v této fázi dialektik v podstatě nemá ponětí o pravdivostní hodnotě *endoxa*. Nepřístupuje k nim jako k pravdivým ani nepravdivým, ale neutrálně. Až procesem porovnávání se zapojením *nús* se **na základě těchto názorů** objevují pravdivé principy. Právě až dalším zpracováním je vůbec možné nahlédnout pravdivé základy

¹³² *Topiky* I, 10.

¹³³ *Top.* I,11 104b12.

poznání. Zapojení konceptu *nús* je zásadní, jelikož tento kognitivní stav nám umožňuje ve chvíli, kdy na pravdivé principy narazíme, okamžitě je rozpoznat. Rozeznat typy pravdivé premisy je však možné jedině v procesu Aristotelovy filosofické dialektiky, tak jak jsme ji popsali.

II.4.3 Dialektika jako metoda zkoumání či pomocná metoda vědy

Dialektika nejspíše skutečně není metodou, která sama o sobě poskytuje pozitivní vývody ve formě pravdivých prvních premis, ale je esenciální metodologickou složkou, která toto poznání zprostředkovává. Aristoteles o dialektice říká, že sama o sobě je **formální** (*logikós*) a **bezobsažná** (prázdná - *kenós*).¹³⁴ Dialektická metoda ve filosofickém použití zpracovává názory, které získáváme empiricky, ty pak hodnotí podle jejich „společenského“ statusu a tyto přijímá jako svoje východiska *endoxa*. Z *endoxa* následně tříděním připraví materiál pro dialektický postup v pravém slova smyslu.

Takovýto postup, jak ještě dále uvidíme, je možné identifikovat v Aristotelově vlastním bádání. Ať už se jedná o fyziku¹³⁵ nebo první filosofii.¹³⁶ V tuto chvíli je důležité zmínit další podstatný rozdíl mezi „běžnou“ dialektikou a jejím filosofickým využitím, ačkoliv všechna dialektická umění postupují víceméně podobnou cestou.¹³⁷ Běžná cvičební dialektika je vždy striktně dialogická. Ostatně samotný název metody vycházející ze slovesa *dialegesthai*¹³⁸ naznačuje nutnost dialektiky jako rozhovoru. Dialektická metoda skutečně vždy dialogem v jistém slova smyslu je. Tradiční cvičební dialektika nutně vyžaduje oponenta, který reaguje a zapojuje se do procesu cvičení a

¹³⁴ *Met. I*, 7 987b31-33.

¹³⁵ *Fyzika I*. kniha (především 2. kapitola).

¹³⁶ *Metafyzika I*, 1-2.

¹³⁷ S výjimkou účelu, jak jsme mohli vidět v naší kapitole II.3.

¹³⁸ Lidell-Scott: 2. in *Philosophy, practise dialectic, elicit conclusions by discussion*, “οὐκ ἐρίζειν ἀλλὰ δ.” Pl.R.454a, cf. 511c, Th.167e, etc.

tréninku, jak jsme viděli výše.¹³⁹ U dialektiky filosofické, tak jak ji používá Aristoteles ve svém díle, jsou však oponentem či partnerem v dialogu samotní proponenti *endoxa*. V případě fyziky i metafyziky se jedná o Aristotelovy předchůdce. Aristoteles vede dialog s nimi, respektive za ně, a tím postupně rozkrývá a objevuje základy věd. Aristotelova filosofická dialektika měla dozajista i rozměr dialogický v tradičním slova smyslu, jelikož jeho spisy byly pravděpodobně určeny jako podklady k přednáškám a výkladům, kde byly bezpochyby podrobovány debatě a oponentuře. Primárně však na sebe Aristoteles bere v dialektice roli arbitra, který v rámci dialogické metody připravuje a třídí podle předmětu a následně proti sobě staví názory svých předchůdců. Ty dále konfrontuje s názory svými. Jsme tak svědky velmi zajímavého jevu nepřímého dialogu.

Samotný fakt, že Aristoteles vede dialog se svými předchůdci, probírá jejich protichůdné názory a touto cestou se snaží připravit si půdu pro nalezení prvních pravdivých principů, nám poskytuje zajímavou perspektivu. V úvodu jsme zmínili, že Aristoteles může být pravděpodobně považován za epistemologického chiliastu, který předpokládal, že se jeho prací naplňuje a završuje proces poznávání a objevování. Tento Aristotelův přístup však má ještě jednu důležitější složku, která nám osvětlí důležitost *endoxa*, tedy hodnotných názorů získaných prostřednictvím vjemů a zkušenosti. Pokud Aristoteles předpokládá, že vzájemnou konfrontací a nahlížením názorů lidí při zapojení *nús* je možné nahlédnout a objevit skutečné pravdivé principy poznání, je zjevné, že ho můžeme označit za epistemologického optimistu. Co se týče *nús*, zopakujeme důležitý fakt pro náš postup, že podle Aristotela je *nús* vždy pravdivý. Jedná se tedy o konečnou fázi, která nám neomylně umožní nahlédnout pravdivost principů probíraného předmětu.

Důležitou zásadou celého procesu poznávání je také předpoklad, že už v samotné přirozenosti, jak ji vnímáme, v tom „co jest“, jsou implicitně přítomny všechny základní principy poznání a vědění. Tyto principy je možné získat pomocí smyslových vjemů a následným procesem založeným na zkušenosti a specifickém dialektickém postupu je lze extrahovat.

Zásadní však je, že otázka pravdivosti názorů/*endoxa* je chybná nebo spíše nepřesná. Pro Aristotela je každý názor ve své podstatě hodnotný. Každý názor a postoj je formován na základě postupu smyslové vjemy-paměť-zkušenost. V každém takovém

¹³⁹ Viz kapitola II..3.2.

postoji je tudíž v Aristotelově náhledu kus skutečného a pravdivého poznání. Jde jen o správné zvolení metody „prosívání“ a třídění těchto názorů, abychom skutečně mohli objevit první a pravdivé principy v jejich celistvosti a ty pak dále pomocí *apodeiktikos syllogismos* efektivně předávat dál. Tato interpretace zároveň vysvětluje, proč je Barnesův výklad *apodeixis* jako pedagogické metody pravděpodobnější než interpretace, která *apodeixis* považuje za vědeckou metodu objevování. Pokud je všechno poznání konečné a bylo tím či oním způsobem podhalen předchůdci, je pro Aristotela hlavním úkolem jeho skutečné odhalení v nánosech nepřesností *endoxa*, jeho finalizace a také způsob dalšího efektivního předávání.

III. Závěr

III. 1 Demonstrace dialektické metody a její přehled

Nyní, když jsme nastínili postup a funkci dialektiky v poznávání a objevování vědění, porovnejme si tento teoretický koncept s tím, jak Aristoteles skutečně postupuje v některých svých nejvýznamnějších dílech. Na začátku je dobré zmínit, že například právě *Fyzika* už dlouhou dobu slouží jako klasické místo sporu o demonstraci Aristotelovy metody. Prvním přístupem je stará tradiční interpretace předpokládající Aristotelovu empirickou metodu za použití sylogistiky a oproti ní stojí, dnes už také velmi zavedená, tradice výkladu Aristotelovy metody jako čistě neempirické dialektiky, jak jsme ji i s jejími proponenty popsali výše. Tento spor má i další rozměr. A to konflikt platonismu a aristotelismu. Zjednodušeně: přemýšlí Aristoteles stejně jako Platon o vědě jako o čistě neempirické teoretické metodě, nebo se naopak, jako v mnoha jiných ohledech, proti svému učiteli staví a vyváří čistě empirickou metodu?

Jak je jistě zjevné, snažili jsme se v této práci ukázat, že oba tyto přístupy jsou pravdivé, ale pouze napůl. Viděli jsme nepopíratelné vlivy platonské Akademie a Platonova myšlení, které se projevují i v pozdním Aristotelově díle a na druhou stranu

zjevnou vědomou snahu (v otázce dělení toho, co jest a věd) se od platonských konceptů oprostít a posunout jinam.¹⁴⁰ Domnívám se, že například na problematice dělení věd se dají dobře ilustrovat vzorce Aristotelova myšlení, které můžeme aplikovat i na jeho vědeckou metodu a její použití v jeho díle. Aristoteles je bezpochyby myslitelem nanejvýše originálním, ale stejně tak je nepopiratelný vliv Akademie na vývoj jeho myšlenek a teorií. Jeho vědecká metoda se podobně jako dělení věd pohybuje na rozmezí mezi platónskými koncepty a novými teoriemi. Svůj vliv v tomto postupu hraje jistě také samotná charakteristika jeho díla. Nejedná se totiž o ucelené a uzavřené teorie, jak předpokládají obě mezní interpretace jeho metody, ale o určité nárysy a koncepty pro přednášky a pedagogickou práci, které se jistě v samotném procesu vyvíjely. Je také možné předpokládat, že koncept Aristotelovy pedagogické práce a potažmo toho, jak tvořil svoje přípravy k této činnosti, se řídí podobnými formálními postupy dialektiky, které nám ve svém díle předkládá.

Aristotelova metodologie tak stojí někde uprostřed mezi dvěma dnes už tradičními interpretacemi. Naprosto nezastupitelnou roli zde hraje **empirické vnímání a zpracovávání smyslových dat** a jejich další třídění a řazení, a stejně tak čistě **neempirický dialektický postup práce s těmito daty**, který nám umožňuje objevit a nahlédnout pravdivé první principy.

Konkrétně na jeho díle *Fyzika* se dá výborně demonstrovat metoda, kterou nám Aristoteles explicitně představuje. Výše jsme se nesnažili představit novou interpretaci či reinterpretovat pasáže Aristotelova díla. Záměrem bylo spíše spojit části, kde Aristoteles přímo a jasně popisuje svoji metodu, do kompaktního teoretického celku, který by odpovídal Aristotelově praxi a mohl by být na ni aplikován. Než se blíže podíváme na první a druhou knihu *Fyziky*, zrekapitulujme si stručně komplex Aristotelovy metody, jak jsme ji interpretovali v průběhu práce.

Aristoteles nejdříve zapojuje vjemy, paměť a zkušenost, z nichž získáváme materiál, který je nadále tříděn pomocí dialektické přípravy. Poté, když jsou tyto názory a teze setříděny, jsou sestaveny do protikladů. Postupně jsou pak pomocí systému nahlížení a otázek probírány tak, aby v nich bylo možné za pomoci *nús* nahlédnout pravdivé

¹⁴⁰ Takto je interpretován především vztah *Topik* /*Analytik*. Kde Topiky jsou reminiscencí platonské dialektiky, která je kompletně překonána sylogistickou formální metodou z Prvních Analytik.

základy vědění, respektive nalézt skutečné vědění samo o sobě. Vidíme zde tedy znovu kombinaci dvou tradičních interpretací a dalo by se říci s určitou nadsázkou Aristotelovy a Platonovy myšlenky v jednom. Kombinaci aristotelského empirismu očištěného od pedagogického konceptu *apodeixis* a výsostně neempirickou intelektuální pomocnou metodu, kterou je dialektika.

Fyzika je, jak jsme zmínili, zásadním místem pro definování a demonstraci Aristotelovy metody. Zásadní poznámky k tématu metody můžeme nalézt skrze celou *Fyziku*, ale ty nejzásadnější se nacházejí v její I. a IV knize. Prozkoumejme je nyní trochu podrobněji. V I. knize 1. kapitoly nám Aristoteles předkládá metodologický přehled jak postupovat pro dosažení principů. Tento popis je velmi podobný postupu z *Druhých Analytik* (II.19), jak jsme ho popsali výše. Výchozím bodem je smyslové vnímání, které přechází v paměť a v té se poté vytváří zkušenost (*empeiria*).¹⁴¹ Potvrzuje se nám zde především zásadní role smyslového vnímání pro získávání základů poznání. Tato pasáž (*Fyz.* I.1 184a18-25) nám poskytuje velmi důležitou shodu s pasáží (*Druhé Analytiky* II.19), což nám umožňuje odmítnout interpretace právě úseku v *Druhých Analytikách* jako nejasné a zaobírající se pouze mentálním stavem (*nús*), který je nutný pro získání vědění a kde smyslové vnímání nehraje ve skutečnosti velkou roli.

V první knize (184a22-24) je tento systém postaven na rozdílu mezi tím, co je poznatelnější (jasnější) pro nás oproti tomu, co je poznatelnější od přirozenosti. Věci poznatelnější pro nás jsou blízko smyslovému vnímání¹⁴² a jsou obecné. Právě od těchto obecných pojmů získaných smyslovým vnímáním musíme podle Aristotela postupovat. Tato korespondence nám také jasně ukazuje, že postup smyslové vjemy – paměť - zkušenost je skutečně esenciální součástí Aristotelovy metody. Aristoteles tak zjevně konsistentně zastává postup od smyslového vjemu přes proces zobecnění k jednotlivým a pravdivým principům lépe poznatelným od přirozenosti.

Co je však potom dialektika, tak často označována za hlavní Aristotelovu vědeckou metodu? Dialektiku pravděpodobně, na základě našich poznatků, nemůžeme považovat za výsostnou neempirickou a jedinou disciplínu, s jejíž pomocí Aristoteles

¹⁴¹ *Fyz.* I.1 184a18-25.

¹⁴² Podobně se Aristoteles vyjadřuje i v *Druhých analytikách* I,2 72a1-5, kde zjednodušeně tvrdí, že to, co je lépe poznatelné pro nás a to, co poznáváme jako první, je nejbližší smyslovému vnímání.

dospívá k principům. Avšak její role v celém procesu není o nic méně zásadní a důležitá. Dialektiky má mnohem spíše roli jako formálního pomocného nástroje, s nímž získaná data třídíme a probíráme. Stejně tak postup smyslové vjemy - paměť - zkušenost nám žádným způsobem nevysvětluje zásadní rozpor teorie a praxe v Aristotelově díle. Právě dialektika je v pravém slova smyslu metodou, kterou Aristoteles přímo ve svém díle na cestě za principy používá. Proces, který zakládá toto poznání je empirický, ale další badatelský postup je dialektický ve formě filosofické dialektiky, tak jak jsme ji popsali v 2. kapitole.

Aristotelův dialektický postup je velmi dobře identifikovatelný právě ve *Fyzice*. Aristoteles po krátkém metodologickém úvodu probírá teze a názory svých předchůdců. Ty můžeme samozřejmě považovat za *endoxa par excellence*. Aristoteles tak ve 2. a 3. kapitole probírá názory Eleatů. Staví proti sobě odlišná *endoxa* a posuzuje dále názory předchůdců, proti nimž v podstatě vede fiktivní dialektické vyvracení. V páté kapitole poté postupně na základě probírání a třídění těchto *endoxa* dochází **k zásadnímu závěru: „...že všichni určitým způsobem považují za archai protiklady.“** (I, 5 188a26). Podle Aristotela se všichni jeho předchůdci těmito *endoxa* „určitým způsobem“ dotkli pravdy. Avšak Aristoteles zjišťuje, že ve skutečnosti neposkytují důkaz (*logos* – tedy ne důkaz ve smyslu *sylogismos* nebo *horos*) pro tento vývod o protikladech, a proto ho Aristoteles na základě těchto poznatků musí učinit sám (188a 31). Aristoteles následně vytváří z těchto nalezených předpokladů vlastní závěr. Každá přirozená změna je změnou z protikladů. Všechno, co vzniká, tak vzniká ze svého opaku. A to buď úplného opaku jako je kontrast bílá – černá, nebo ze středního kontrastu jako je dvojice bílá – šedá. (188b 21-26)

Podobným způsobem Aristoteles postupuje v knize VII. a například v první knize *Metafyziky*. Aristotelovou badatelskou metodou je dialektika. Vždy nejdříve probírá názory svých předchůdců, systematizuje je a řadí podle předmětu. Poté je naproti sobě klade jako protiklady. Vede fiktivní dialektickou rozpravu se svými předchůdci a zároveň mezi nimi samotnými. Závěrem je vždy jednoduchý princip, kterého se jeho předchůdci dotknuli, avšak nedokázali reflektovat, že podobný princip objevili, popřípadě ho nebyli schopni podrobněji rozpracovat. Zde je také Aristotelova hlavní badatelská role, do které

se stylizuje. Ukončuje a přivádí poznání z těchto základů (*endoxa*) k „dokonalosti“ a vytváří finální verzi zapadající do jeho celkového konceptu.¹⁴³

III. 2 Shrnutí

Ve dvou kapitolách této práce jsme postupně probrali komplexní problém Aristotelova přístupu k *epistémé*, jejího dělení a především metody, kterou Aristoteles používá a předpokládá jako nutnou k získávání a předávání *epistémé*. Na problematice dělení věd bylo možné poměrně jasně vidět v tradiční interpretaci odmítané silné vlivy platonského myšlení na Aristotelovy pozdní koncepty z *Metafyziky* a určité vnitřní myšlenkové spory způsobené těmito vlivy.

Pokusili jsme se o částečné smíření Aristotelovy praxe a teorie na základě textové opory. Zároveň jsme však chtěli ukázat spletnost interpretačních problémů týkajících se zásadních témat Aristotelova díla. Je nutné připomenout, že každý zmíněný problém má v sekundární literatuře mnohonásobně větší počet výkladů, než jaký jsme zde představili, a vždy pod sebou skrývá ještě větší počet pod-problémů, například v závislosti na textovou návaznost pasáže.

V našem výkladu se nám ukázala být dialektika metodou, kterou Aristoteles bezprostředně používá ve své práci, avšak ne metodou jedinou a výsostnou. Jedná se podle Aristotelových slov spíše o formální (*logikos*) postup, který je součástí většího komplexu. Komplexu, který bez jakýchkoliv pochyb vyrůstá ze smyslového vnímání. To a právě jen to nám může poskytnout podklad a materiál pro další zkoumání. V základu Aristotelovy metody tedy nestojí kontemplace či intelektuální neempirické nahlížení, ale smyslová data.

Aristoteles je při komplexnějším pohledu i přes všechny nesrovnalosti mnohem konsistentnější, než se může z nejrůznějších interpretací na první pohled zdát. Obzvláště pasáže, které jsme probírali, vykazují vysokou míru vědomé provázanosti, a nejedná se

¹⁴³ Zajímavým faktem spojeným s touto metodou je samozřejmě, chvílemi až neuvěřitelná, manipulace s učením svým předchůdců, tak aby jejich *endoxa* mohli poskytnout principy zapadající do Aristotelovy koncepce.

tudíž o pouhé teze, které Aristoteles vytvořil a poté prostě překonal a odhodil, jak se mnoho interpretů domnívá. Vnitřní konsistence Aristotelovy metody získávání principů je ještě pozoruhodnější v kontextu literárního charakteru Aristotelova díla. Jako interpreti bychom skutečně mohli očekávat nekonzistentnost, kvůli jisté vágnosti s jakou se někdy Aristoteles vyjadřuje. Naopak, i když se některé souvislosti mohou zdát na první pohled nejasné, což je pravděpodobně dáno právě sklovitostí a poznámkovým charakterem Aristotelova díla, při bližším pohledu je zjevná principiální vnitřní jednota, popřípadě jasná reflexe na problémy, které se v daných myšlenkách skrývají.

Stejně tak nemůžeme Aristotelovo dílo ve světle fakt, která jsme si předložili, chápat v tradiční interpretaci jako dvou či více fázové. Kde první fáze je ovlivněna Platonem (*Topiky*, *Rhétorika*, části *Fyziky*) a pozdní dílo (především *Metafyzika* a *Analytiky*) je naopak kompletním popřením a odvratem od platonských konceptů. Takový předpoklad se nám ukázal jako nepravdivý. Je totiž možné vystopovat vnější vlivy a vnitřní vývoj, které znemožňují jak takovéto chápání Aristotela. Podobně znemožňují výklad Aristotela jako uzavřeného monolitu, který je možné uchopit s nějakou definitivní platností a jistotou, ale pouze naznačit směr interpretace. Přes pozoruhodnou konzistenci je Aristotelovo dílo velmi komplexní a problematické. Naše probíraná problematika věd a poznání je mnohem složitější, a byli jsme tak schopni většiny problémů se jen letmo dotknout a naznačit je. Představili jsme si tak především dělení věd s jeho problémy a silnými platonskými vlivy, odmítli jsme spolu s Barnesem *apodeiktický sylogismus* jako Aristotelovu vědeckou metodu. Interpretovali jsme Aristotelovu metodu cesty k principům a vědění jako směsici empirického postupu a dialektiky, což nám umožnilo alespoň částečně smířit Aristotelovou praxi a teorii.

V této práci jsme se snažili spíše na některé problémy Aristotelova díla upozornit a nabídnout možný kontextuální náhled a cestu, jak problémy chápat a přistupovat k nim. Nejedná se podrobnou textovou a autoritativní studii, ale spíše o přípravu pro nezaujatou práci s Aristotelovým dílem a jeho interpretaci bez před-porozumění. Naší ambicí bylo poskytnout impulsy, ne definitivní výklady chápání Aristotela. Šlo nám zejména o to, abychom v ideálním případě vytvořili odrazový můstek pro otevřenou debatu bez před-porozumění a abychom tím pádem otevřeli možnost pro správné uchopení tak složitého problému, jakým Aristotelova metoda a vědecké poznání jsou.

Anotace:

V této práci se soustředím především na problém Aristotelovy metodologie a další koncepty s ní úzce související. Aristotelova metoda je zásadním bodem pro celkové pochopení Aristotelova díla a jeho filosofického bádání. Hlavní důraz je při práci kladen na textovou oporu a jednoduchost předkládaných tezí. Postupně prozkoumávám Aristotelovo dělení vědy, platonské vlivy na jeho myšlení a apodeixis. Dále se zaměřuji na dialektiku, její úlohu v procesu získávání vědění a problémy s tímto postup spojené. Důležitou součástí práce je také zaměření na metodu získávání prvních principu z Aristotelova díla *Druhé analytiky*. Tato metoda, založená na smyslovém vnímání, je často chápána jako problematická a nekompatibilní s dialektikou. Hlavní záměrem je tyto dva koncepty smířit a spojit, stejně tak jako Aristotelovu filosofickou praxi a teorii, jak nám ji ve svém díle předkládá.

In this thesis I focus mainly on problem of Aristotle's method and concepts linked to this topic. Aristotle's methodology is crucial point of Aristotelian inquiry and it is essential for overall understanding of Aristotle's work. I put main emphasis on textual support and simplicity of claim I intend to bring. I explore Aristotle's division of science, platonic influence on Aristotle's thinking, apodeixis and other problems connected with his methodology. Further I focus on Dialectic and its role in the process of acquiring knowledge and its principles. Important part of my thesis is also focus on the method of acquiring principles, how it is described in *Analytica Posteriora*. This method is intrinsically empirical and it is often seen as highly problematic and incompatible with Dialectic. Main aim of this thesis is to bring these seemingly incompatible concepts together and also to cast some light on the

Klíčová slova:

Apodeixis, dialektika, věda, empirie, nús, metoda, Aristoteles, Platon, sylogistika

Seznam použité literatury:

Primární literatura:

Aristoteles, *Metafyzika* (překlad A. Kříž, Rezek, 2008)

Metaphysics, tr. W.D. Ross, (1996). in *The Complete Works of Aristotle*, ed. by Jonathan Barnes. Revised Oxford Translation vol I, Princeton.

Physics, tr. R. P. Hardie and R. K. Gaye, (1996). in *The Complete Works of Aristotle*, ed. by Jonathan Barnes. Revised Oxford Translation vol II, Princeton.

The Complete Works of Aristotle, ed. by Jonathan Barnes. Revised Oxford Translation vol I. (Princeton, 1996)

The Complete Works of Aristotle, ed. by Jonathan Barnes. Revised Oxford Translation vol II. (Princeton, 1996)

Categories and De Interpretatione (tr. J. L. Ackrill, 1963).

Posterior Analytics (tr. Jonathen Barnes, 1975; 2nd ed. 1994, Oxford Clarendon Press).

Physics I and II (tr. W. Charleton, 1970); *Physics III and IV* (tr. Edward Hussey, 1983);

Physics VIII (tr. Daniel Graham, 1999).

Prior and Posterior Analytics. (tr. Ross, D. Oxford, 1949)

Physics. (tr. Ross, D. Oxford, 1936. Reprinted 1998.)

Topics I and VII (tr. Robin Smith, 1997, Oxford Clarendon Press)

Sekundární literatura:

Anagnostopoulos, Georgio (ed.), (2007). *The Blackwell Guide to Aristotle*, Oxford: Blackwell.

Barnes, Jonathan (ed.), (1995). *The Cambridge Companion to Aristotle*, Oxford University Press 1995.

Barnes, Jonathan. (1981). "Proof and the Syllogism". 17-59 in Berti, 1981. *Aristotle on Science: The Posterior Analytics*. Padua: Antenore. 17–59.

Barnes, Jonathan, (1969). „Aristotle’s theory of demonstration“, in *Phronesis* 14, 1969 pp. 123-152.

Burnyeat, M. (1981). “Aristotle on Understanding Knowledge,” in E. Berti (ed.), *Aristotle on Science: The “Posterior Analytics,” Proceedings of the Eighth Symposium Aristotelicum* (Padua and New York: Editrice Antenore), pp. 97–139.

Evans, J. D. G. (1977), *Aristotle's Concept of Dialectic*. Cambridge: Cambridge University Press.

Falcon, Andrea, (2005). *Aristotle and the Science of Nature*, Cambridge University Press.

Hamlyn, D. W., (1990). „Aristotle on Dialectic“ in *Philosophy*, Vol. 65, No. 254 (Oct., 1990), pp. 465-476.

Gotthelf, A. and J.G. Lennox (Eds.), (1987), *Philosophical Issues in Aristotle’s Biology*, Cambridge University Press.

Graeser, Andreas, (1993). *Řecká filosofie klasického období*, (překlad Miroslav Petříček, OIKOYMENH, Praha 2000).

Guthrie W. K. C., (1981) *A History of Greek Philosophy* Vol. 6 : Aristotle: An Encounter, Cambridge University Press.

Guthrie W. K. C., (1981) *A History of Greek Philosophy* Vol. 5 : The Later Plato and the Academy, Cambridge University Press.

Irwin, Terence. (1988). *Aristotle's First Principles*. Oxford: Clarendon Press.

Jaeger, W (1934)., *Aristotle: Fundamentals of the History of his Development*, Oxford: Oxford University Press.

Kahn, C.H. (1981), "The Role of *Nous* in the Cognition of First Principles in *Posterior Analytics* II 19" in Berti.

Kosman, L. A. (1973). "Understanding, Explanation, and Insight in Aristotle's *Posterior Analytics*," in E. Lee, A. Mourelatos, and R. Rorty (eds.), *Exegesis and Argument* (Assen: Van Gorcum), pp. 374–92.

Liddel And Scott, (1889). *An intermediate Greek English Lexicon*, Oxford Clarendon Press.

Nussbaumová, Martha (1986), *Křehkost dobra*, část III: Křehkost dobrého lidského života. (překlad Daniel Korte , Martin Ritter, OIKKOYMENH, Praha 2004)

McKirham, R. D., (1992) *Principles and Proofs: Aristotle's Theory of Demonstrative Science*. Pp. xiv+340., Princeton Uni-versity Press.

Owen, G.E.L. (1986), *Logic, Science and Dialectic: Collected Papers in Greek Philosophy/G.E.L. Owen*, edited by M. Nussbaum, Ithaca, NY: Cornesll Un. Press.

Owen, G. E. L. (1960), 'Logic and Metaphysics in Some Earlier Works of Aristotle,' in I. Duing and G. E. L. Owen (eds.), *Plato and Aristotle in the Mid-Fourth Century*, Göteborg: Almqvist and Wiksell, 163–190.

Owen, G. E. L., (1961). "Tithenai ta phainomena." In S. Mansion, ed., *Aristote et les problèmes de méthode* (Louvain: Presses Universitaires de Louvain).

Owen, G. E. L, ed. (1968). *Aristotle on Dialectic: The Topics*. Proceedings of the Third Symposium Aristotelicum. Cambridge: Cambridge University Press.

Patzig, Günther. (1969). *Aristotle's Theory of the Syllogism*. Tr. Jonathan Barnes. Dordrecht: D. Reidel.

Ross, W. D. (1923), *Aristotle*, London: Methuen and Co.

Smith, Robin, (1999). "Dialectic and Method in Aristotle." 39-56 in May Sim, ed., *From Puzzles to Principles? Essays on Aristotle's Dialectic*.

Smith, Robin, (1993). "Aristotle on the Uses of Dialectic." *Synthese* **96**: 335-358.

Smith, Robin, (1993). "Dialectic and the Syllogism." *Ancient Philosophy* **14** (1994: special issue): 133-151.

Von Fritz, Kurt, (1975). „Poznámky k původu a vývoji Aristotelovy logiku“ (př. Martin Pokorný, Michaela Petříčková, in *Epagógé a Epistémé*, Rezek 2004)

Wieland, W., (1975). „Aristotle's Physics and the Problem of Inquiry into Principles“, in Jonathan Barnes, Malcolm Schofield, Richard Sorabji (edd.): *Articles on Aristotle I: Science*. Pp. 127- 140, London: Duckworth.